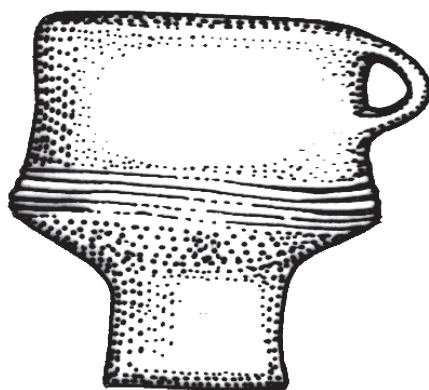

Ziemie polskie i ich sąsiedzi w czasach pół popielnicowych

Księga abstraktów z konferencji, która odbyła się
w dniach 21-23 września 2022 roku w Lublinie

redakcja
Halina Taras i
Marcin Maciejewski

Ziemie polskie i ich sąsiedzi w czasach
pół popielnicowych

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ

INSTYTUT ARCHEOLOGII

UNIWERSYTETU MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ

Ziemie polskie i ich sąsiedzi w czasach pół popielnicowych

Księga abstraktów z konferencji, która odbyła się
w dniach 21-23 września 2022 roku w Lublinie

redakcja

Halina Taras i

Marcin Maciejewski

Lublin 2022

Copyright © by individual Authors, 2022

Komitet naukowy konferencji: dr hab. Justyna Baron, prof. UWŕ; prof. dr hab. Wojciech Blajer; prof. dr hab. Sylwester Czopek; dr hab. Jacek Gackowski, prof. UMK; dr hab. Radosław Janiak, prof. UŁ; prof. dr hab. Maciej Kaczmarek

Komitet organizacyjny konferencji: dr hab. Elżbieta M. Kłosińska, prof. UMCS; dr hab. Halina Taras, prof. UMCS; dr Marcin Maciejewski

Patronat honorowy: Jego Magnificencja Rektor Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie prof. dr. hab. Radosław Dobrowolski

Recenzja tomu: dr hab. Elżbieta M. Kłosińska, prof. UMCS

Redakcja tomu: Halina Taras, Marcin Maciejewski

Skład: Marcin Maciejewski

Projekt okładki: Marcin Maciejewski na podstawie grafiki Teresy Demidziuk

Adres kontaktowy: marcin.maciejewski@umcs.pl

ISBN: 978-83-227-9616-0

WYDAWNICTWO UNIwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
20-031 Lublin, ul. Idziego Radziszewskiego 11, tel. (81) 537-53-04
e-mail: sekretariat@wydawnictwo.umcs.lublin.pl
www.wydawnictwo.umcs.eu

Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
20-031 Lublin, ul. Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4, tel. (81) 537-52-86
e-mail: sekretariat.ia@poczta.umcs.lublin.pl
www.umcs.pl/pl/archeo.htm

ORGANIZATORZY

UMCS
INSTYTUT ARCHEOLOGII

PARTNERZY

TPI Sp. z o.o.
ul. Bartycka 22
00-716
Warszawa

EVIDENT

EVIDENT
Europe GmbH
Oddział w Polsce
ul. Postępu 21B
02-676
Warszawa

Program konferencji

21 września 2022 (środa)

Obrady będą odbywać się na Kampusie UMCS (budynki Starej i Nowej Humanistyki)
przy Placu Marii Curie-Skłodowskiej 4 i 4a – Sala Obrad Rady Wydziału (wejście obok banku)

8.00-9.00	Rejestracja uczestników	
9.00-9.15	Rozpoczęcie obrad i przywitanie uczestników przez JM Rektora UMCS prof. dr. hab. Radosława Dobrowolskiego i Dyrektora Instytutu Archeologii UMCS dr. hab. Piotra Łuczkiwicza, prof. UMCS	
9.15-9.45	Referat wprowadzający Sylwester Czopek <i>Koniec "łużyckiego świata"</i>	
9.45-10.15	Jacek Górski <i>Regionalny wymiar trzciniecko-łużyckich zmian kulturowych</i>	s. 11
10.15-10.45	Jacek Górski <i>Początki pól popielnicowych w zachodniej Małopolsce. Nowe źródła, stare koncepcje</i>	s. 12
10.45-11.15	przerwa kawowa	
11.15-11.45	Błażej Muzolf, Przemysław Muzolf <i>Sytuacja kulturowa w Polsce Środkowej w III-IV OEB</i>	s. 12
11.45-12.15	Jan Chochorowski <i>Mobilizacja – kryzys – zmiana: charakter halsztackiej zmiany kulturowej w świetle datowania radiowęglowego późnobrzozowego grodu w Łubowicach koło Raciborza</i>	s. 13
12.15-12.45	Bartłomiej Kaczyński <i>Uwagi na temat chronologii względnej społeczności kultury pomorskiej w jej allochtonicznych strefach</i>	s. 15
12.45-13.00	dyskusja podsumowująca panel „Zagadnienia chronologiczno-taksonomiczne”	
13.00-13.45	przerwa obiadowa dla zainteresowanych warsztaty z przedstawicielami polskiego oddziału firmy EVIDENT GmbH – dystrybutora urządzeń pomiarowych i mikroskopów	
13.45-14.15	Maksym Mackiewicz, Paweł Madera, Dagmara Łaciak, Agata Hałuszko <i>Mikroregion osadniczy kultury łużyckiej w rejonie wsi Łazy, gm. Wińsko, woj. dolnośląskie – nowe dane i reinterpretacja dotychczasowych ustaleń</i>	s. 16
14.15-14.45	Krzysztof Żurek, Adam Wawrusiewicz, Tomasz Kalicki <i>Łużyckie „fortece na bagnach...” i ich środowiskowy i kulturowy kontekst funkcjonowania w międzyrzeczu Biebrzy i Narwi</i>	s. 17
14.45-15.15	Kamil Niedziółka, Joanna Święta-Musznicka <i>Interdyscyplinarne badania grodziska w Grąbczynie (mikroregion jeziora Wierzchowo, Pomorze Środkowe) - rozwój osadnictwa i przemiany szaty roślinnej w świetle danych archeologicznych i palinologicznych</i>	s. 18
15.15-15.45	Jacek Gackowski <i>Osiedle obronne ludności kultury łużyckiej w Biskupinie (stan. 4), pow. Żniński. Ponowne spojrzenie na kulturowo-społeczne okoliczności wzniesienia, użytkowania i upadku grodu</i>	s. 19
15.45-16.00	dyskusja podsumowująca panel „Osadnictwo i osady”	
16.00-16.15	przerwa kawowa	

16.15-16.45	Agata Hałuszko <i>Szacowanie wieku w chwili śmierci osobników z grobów ciałopalnych w oparciu o metodę TCA</i>	s. 21
16.45-17.15	Marta Korczyńska-Cappenberg <i>Próba odtworzenia wybranych elementów obrządku pogrzebowego społeczeństw późnej epoki brązu na podstawie badań tafonomicznych i trójwymiarowych analiz przestrzennych ciałopalnego pochówku popielnicowego z Markranstädt, st. 129 (Saksonia, Niemcy)</i>	s. 22
17.15-17.45	Tomasz Gralak <i>Ciałopalenie jako komunikat w czasach pól popielnicowych</i>	s. 23
17.45-18.15	dyskusja podsumowująca pierwszy dzień obrad	

22 września 2022 (czwartek)

Obrady będą odbywać się na Kampusie UMCS (budynki Starej i Nowej Humanistyki)
przy Placu Marii Curie-Skłodowskiej 4 i 4a – Sala Obrad Rady Wydziału (wejście obok banku)

9.00-9.30	Elżbieta M. Kłosińska <i>Z badań nad znaczeniem i organizacją przestrzeni na cmentarzyskach ludności kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie</i>	s. 24
9.30-10.00	Paulina Kowalczyk-Matys <i>Groby dziecięce na cmentarzyskach podgrupy krakowskiej grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej</i>	s. 25
10.00-10.15	Paulina Kowalczyk-Matys <i>Wyniki badań przeprowadzonych na cmentarzysku kultury łużyckiej z końca epoki brązu i początku epoki żelaza na stanowisku 2 w Kryspinowie, pow. Kraków</i>	s. 25
10.15-10.30	Anna Hyrczała, Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, Jacek Szczurowski <i>Cmentarzysko kultury wysokiej na stanowisku 1C w Gródku, pow. hrubieszowski</i>	s. 26
10.30-11.00	przerwa kawowa	
11.00-11.30	Radosław Janiak, Alicja Drozd-Lipińska <i>Dąbrowa stan. II, gm. Wieluń – wielofazowe cmentarzysko kultury łużyckiej</i>	s. 27
11.30-12.00	Anna Józefowska <i>Praktyki konsumpcyjne i obrzędowe wczesnej epoki żelaza. Nekropolia z Domastawia</i>	s. 27
12.00-12.30	Dagmara Łaciak, Justyna Baron, Radosław Kuźbik, Michał P. Borowski, Wojciech Bartz, Henryk Stoksik, Janusz Piontek, Grażyna Liczbińska, Jeannette J. Łucejko, Federica Nardella, Agata Hałuszko, Kamil Nowak, Dawid Sych <i>Wicina znana i mniej znana. Wyniki badań interdyscyplinarnych cmentarzyska w Wicinie</i>	s. 28
12.30-13.00	Monika Michnik, Karol Dzięgielewski <i>Cmentarzysko halsztackie w Świbiu na Górnym Śląsku w świetle nowych badań</i>	s. 29
13.00-13.30	Tomasz Purowski <i>Paciorki ze Świbia – nie(d)ocenione źródło do badania kontaktów ludności zamieszkującej obecne ziemie polskie w okresie halsztackim</i>	s. 30
13.30-14.00	Kamil Filipek, Jakub Kuna, Mateusz Zawadzki, Marcin Maciejewski <i>Łatwiejsza statystyka jest możliwa</i>	s. 31
14.00-14.15	dyskusja podsumowująca panel „Kości, groby, cmentarzyska”	
14.15-15.00	przerwa obiadowa dla zainteresowanych warsztaty z przedstawicielami firmy TPI Sp. z o.o. – dystrybutora geodezyjnego sprzętu pomiarowego i bezzałogowych statków powietrznych	
15.00-15.30	Aleksandra Hryniewicz-Bogenryter <i>Krzemieniarstwo późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na terenach południowo – zachodniej Polski</i>	s. 32

Ziemie polskie i ich sąsiedzi w czasach pól popielnicowych

Lublin 21-23. września 2022

15.30-16.00	Joanna A. Markiewicz <i>Garnek garnkowi nierówny? Zachodniokarpaska ceramika kuchenna we wczesnej epoce żelaza jako przedmiot analiz stylistycznych i funkcjonalnych</i>	s. 33
16.00-16.30	Justyna Baron, Marcin Diakowski <i>Przedmioty z kości i poroża ze stanowisk kultur pól popielnicowych. Metody i perspektywy badawcze</i>	s. 34
16.30-16.45	Dyskusja podsumowująca panel „Źródła nie zawsze doceniane”	
16.45-17.15	Tomasz Gralak <i>Stylistyka przedmiotów metalowych w czasach pól popielnicowych – formy, geneza, znaczenie</i>	s. 35
17.15-17.45	Albin Sokół, Marcin Maciejewski <i>Technologia wytwarzania bransolet pseudospiralnych w świetle badań eksperymentalnych</i>	s. 36
17.45-18.15	Kamil Nowak, Kent Fowler, Zofia Stos-Gale <i>Czego jeszcze możemy się dowiedzieć badając groby metalurgów?</i>	s. 37
18.15-18.45	Michał J. Sip, Złoty skarb z Ebreichsdorf (Austria) w świetle interregionalnych kontaktów w epoce brązu	s. 37
18.45-19.00	Dyskusja podsumowująca drugi dzień obrad	

23 września 2022 (piątek)

Obrady będą odbywać się na Kampusie UMCS (budynki Starej i Nowej Humanistyki)
przy Placu Marii Curie-Skłodowskiej 4 i 4a – Sala Obrad Rady Wydziału (wejście obok banku)

9.00-9.30	Maciej Kaczmarek, Grzegorz Szczurek <i>Późnobrzązowe znaleziska gromadne przedmiotów metalowych na Pomorzu. Konceptualizacja zjawiska deponowania dóbr na przykładzie skarbów z Kalisk, pow. szczeciński, woj. zachodniopomorski</i>	s. 38
9.30-9.45	Jacek Gackowski, Łukasz Kowalski, Anna Rembisz-Lubiejewska, Aldona Garbacz-Klempka, Dariusz Kamiński, Andrzej Podgórski, Mateusz Sosnowski <i>Skarb wyrobów metalowych z Cierpic koło Torunia (750-500 BC). Wstępne wyniki badań archeologicznych i metaloznawczych</i>	s. 39
9.45-10.15	przerwa kawowa	
10.15-10.45	Marcin Maciejewski <i>Metal i kamień – depozyty przedmiotów metalowych związane z konstrukcjami kamiennymi. Zarys problematyki i metodyki projektu</i>	s. 40
10.45-11.15	Piotr N. Kotowicz, Wojciech Blajer, Marcin Maciejewski, Karolina Blusiewicz, Tomasz Bochnak, Katarzyna Cywa, Aldona Garbacz-Klempka, Gabriela Glinianowicz, Piotr Jurecki, Piotr Kuropka, Jeannette J. Lucejko, Aldona Mueller-Bieniek, Kamil Nowak, Marcin M. Przybyła, Erika Ribechini, Katarzyna Skowron <i>Od atomu do regionu - interdyscyplinarne studia nad skarbami z okolic Sanoka</i>	s. 41
11.15-11.30	dyskusja podsumowująca panel “Szaleństwo metalu”	
11.30-12.00	dyskusja podsumowująca konferencje	
12.00-12.45	przerwa obiadowa	
13.00-17.00	Lublin – znany i mniej znany, zwiedzanie lubelskiej starówki z przewodnikiem	

Szanowne Badaczki, Szanowni Badacze,

Konferencja zorganizowana w 2017 roku we Wrocławiu wskazała, że badania nad późną epoką brązu i wczesną epoką żelaza rozwijają się intensywnie uwzględniając zróżnicowaną tematykę oraz szeroką gamę metod. Sympozjum to uwidocznili również potrzebę spotkań naukowych integrujących środowisko, pozwalających na wymianę informacji i doświadczeń oraz dyskusje na tematy związane z tym fragmentem pradziejów Europy Środkowej.

W 2022 roku mija pięć lat od wrocławskiego sympozjum. W tym czasie powstało wiele opracowań naukowych, rozpoczęto – a czasem również zakończono – rozmaite projekty badawcze finansowane przez różne instytucje. Prace terenowe pozwoliły udokumentować nowe źródła, a coraz powszechniej wykorzystywane metody archeometryczne umożliwiły pozyskanie ważnych informacji na temat zabytków już znanych, a także odkrytych w ostatnich latach. Ukończone zostały dysertacje doktorskie, rozprawy magisterskie i prace licencjackie, adepci archeologii również rozpoczęli nowe prace badawcze na różnych poziomach studiów. Zatem jest co prezentować i o czym dyskutować. Mając to na uwadze postanowiliśmy zorganizować w Lublinie kolejną konferencję z cyklu *Ziemie polskie i ich sąsiedzi w czasach pól popielnicowych*.

Zapraszamy wszystkie archeolożki i archeologów zajmujących się na co dzień problematyką późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, rozumianej jako okres rozwoju łużyckich pól popielnicowych oraz taksonów w mniejszym lub większym stopniu związanych z tym fenomenem, zarówno tych wcześniejszych, jak i późniejszych. Zaprosiliśmy również osoby nie skupione na rzeczonym okresie, które na ścieżkach swojej archeologicznej pracy pozyskały interesujące źródła z czasów pól popielnicowych. Nasze zaproszenie skierowaliśmy do badaczek i badaczy o ugruntowanej pozycji w świecie nauki, jak również osób rozpoczynające swoją przygodę z archeologią, w tym studentek i studentów.

Ten tom zawiera zgłoszone abstrakty, pokazując różne podejścia i metody, rozmaite problemy badawcze oraz hipotezy.

Z wyrazami szacunku,

w imieniu Komitetu Organizacyjnego

Marcin Maciejewski

Konferencja odbywa się pod patronatem Jego Magnificencji Rektora Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie prof. dr. hab. Radosława Dobrowolskiego

Komitet Naukowy Konferencji:

dr hab. Justyna Baron, prof. UW
prof. dr hab. Wojciech Blajer
prof. dr hab. Sylwester Czopek
dr hab. Jacek Gackowski, prof. UMK
dr hab. Radosław Janiak, prof. UŁ
prof. dr hab. Maciej Kaczmarek

Komitet Organizacyjny:

dr hab. Elżbieta M. Kłosińska, prof. UMCS
dr hab. Halina Taras, prof. UMCS
dr Marcin Maciejewski

Regionalny wymiar trzciniecko-łużyckich zmian kulturowych

Jacek Górski

Katedra Dziejów Kultury Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, ul. Kanonicza 25, 31-002 Kraków; Muzeum Archeologiczne w Krakowie, ul. Senacka 3, 31-002 Kraków, jacekgorski1500@gmail.com

Słowa kluczowe: kultury pól popielnicowych, kultura trzciniecka, kultura łużycka, zmiana kulturowa

W początkach II połowy 2. milenium p.n.e. w dorzeczu środkowego Dunaju rozpoczął się niezwykle ważny proces kształtujący na wiele stuleci nową sytuację kulturową w środkowej Europie. Miejsce powszechnego wówczas szkieletowego obrządku pogrzebowego zaczęły zajmować zwyczaj palenia ciał zmarłych i wkładania szczątków do glinianych naczyń lub wprost do jam grobowych. Długotrwałe użytkowane nekropole określono jako pola popielnicowe. Niewiele wiadomo o czynnikach powodujących zmiany, ale na ogół można spotkać stwierdzenia o duchowym pierwiastku zaistniałych przemian. Objęły one swym zasięgiem znaczne połacie Europy środkowej, zachodniej i fragmentarycznie wschodniej.

Zmiany zaszły też na ziemiach polskich. Miejscowe pola popielnicowe, określane jako kultura łużycka, powstały w łonie lokalnej odmiany kultury mogiłowej, w XIV stuleciu (faza C epoki brązu). W dalszej kolejności transformacjami zostały objęte tereny zajęte przez społeczności kultury trzcinieckiej. Teza o ukształtowaniu się wschodniego odłamu kultury łużyckiej w wyniku ewolucyjnych zmian jakie zaszły w środowisku kultury trzcinieckiej, liczy ponad 90 lat Konrad Jażdżewski zaproponował koncepcję fazy przejściowej, nazwanej z czasem „łódzką”, w formie najbardziej dojrzałej i rozbudowanej przedstawił Aleksander Gardawski. Mimo, że problematyka fazy przejściowej doczekała się obszernej literatury, propozycja cytowanego wyżej badacza jest jedyną jak dotąd całościową koncepcją zmiany kulturowej.

Studia regionalne wykazały istnienie odmienności w powstawaniu kultury pól popielnicowych na różnych terenach. Celem części pracy jest charakterystyka sytuacji w późnej fazie kultury trzcinieckiej i w początkach kultury łużyckiej oraz wskazanie elementów wspólnych. Narracja będzie prowadzona ze świadomością, że na wielu terenach przyporządkowanie chorologiczne materiałów „na styku” ma jedynie charakter porządkowy. Wydaje się, że efektywne omówienie można przeprowadzić dla następujących regionów: dorzecze Sanu, zachodnia Małopolska, Wyżyna Sandomierska i tereny przyległe, Lubelszczyzna wschodnia, dorzecza górnych i środkowych biegów Nidy i Pilicy, środkowa Polska, Kujawy i północno-wschodnia Wielkopolska oraz Mazowsze i Podlasie. Dla wyżej wymienionych terenów można wykazać nie tylko lokalną specyfikę, ale i różny czas powstania lokalnych odłamów kultury łużyckiej. W przypadku niektórych grup można wykazać, że odmienności mogą wynikać z różnic, które da się dostrzec już w późnej fazie kultury trzcinieckiej.

Początki pól popielnicowych w zachodniej Małopolsce. Nowe źródła, stare koncepcje

Jacek Górski

Katedra Dziejów Kultury Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, ul. Kanonicza 25, 31-002 Kraków; Muzeum Archeologiczne w Krakowie, ul. Senacka 3, 31-002 Kraków, jacekgorski1500@gmail.com

Słowa kluczowe: pola popielnicowa, kultura łużycka, zachodnia Małopolska

Nowe, szerokopłaszczyznowe wykopaliska przeprowadzone na trasie autostrady A4, na południe od Wisły na lessach wielicko-bocheńskich, dostarczyły informacji związanych z funkcjonowaniem kompleksów osadniczych, sposobów organizacji przestrzeni osadowej, użytkowania dużych cmentarzysk oraz eksploatacji soli. Stanowi to pewne novum w dotychczasowym stanie badań na lokalnym odcinku kultury w typie pól popielnicowych. Najpełniej rozpoznany kompleks osadniczy odkryto na stanowiskach 10-12 w Targowisku, pow. wielicki. Istniały tu dwie osady i ciałopalne cmentarzysko liczące ponad 650 grobów, głównie ze środkowego i młodszego okresu epoki brązu. Niezwykle interesujące jest zgrupowanie stanowisk w Krakowie-Bieżanowie. Cmentarzysko z grobami ciałopalnymi (środkowy i młodszy okres EB) i szkieletowymi (późny okres EB) towarzyszy strefa osadowo-produkcyjna ciągnąca się na dużej przestrzeni, z setkami obiektów gospodarczych i „przemysłowych” służących warzeniu soli wraz z bardzo licznymi materiałami ruchomymi, odpowiadającymi osadowej i solowerskiej funkcji. W znacznym stopniu rozpoznano też dwa inne osiedla z wczesnej fazy kultury łużyckiej w Zakrzowcu, stan. 7, pow. wielicki i Zagórze, stan. 2, pow. wielicki. Interdyscyplinarne badania przeprowadzone na tych stanowiskach pozwalają scharakteryzować nieznane dotąd aspekty działalności społeczeństw z wczesnej fazy lokalnego ugrupowania pól popielnicowych.

Olbrzymia liczba wydobytych źródeł ruchomych nie zmienia natomiast jakościowego obrazu kultury materialnej i przyporządkowania taksonomicznego. Potwierdzają też starsze ustalenia dotyczące zasiedlenia obszaru podkrakowskiego, jako efektu migracji ze Śląska lub Moraw.

Sytuacja kulturowa w Polsce Środkowej w III-IV OEB

Błażej Muzolf¹, Przemysław Muzolf²

1 – Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Pl. Wolności 14, 91-416 Łódź, blazejmuzolf@wp.pl

2 – badacz niezależny

Słowa kluczowe: przemiany kulturowe: TTK/ŁPP

Referat dotyczy zachodzących przemian kulturowych na przykładzie wybranych stanowisk z obszaru Polski Środkowej datowanych na III i IV okres epoki brązu. W referacie zostaną wykorzystane badania z najnowszych, jak i z archiwalnych stanowisk funeralnych oraz osad związanych z trzcinieckim kręgiem kulturowym (TKK) oraz z łużyckimi polami popielnicowymi (ŁPP). Niezwykle istotnym elementem dla odtworzenia zachodzących przemian kulturowych w obszarze Polski Środkowej jest próba dokładniejszego scharakteryzowania ich przebiegu oraz ustalenia chronologiczne. Z tego też powodu zaprezentowane materiały zostaną wzbogacone licznymi datowaniami bezwzględными oraz bogatym materiałem ilustracyjnym.

Mobilizacja – kryzys – zmiana: charakter halszackiej zmiany kulturowej w świetle datowania radiowęglowego późnobrzązowego grodu w Łubowicach koło Raciborza

Jan Chochorowski

profesor emeritus, j.chochorowski@uj.edu.pl

Słowa kluczowe: późna epoka brązu, osiedla obronne, datowanie ^{14}C , halsztatyzacja

U schyłku epoki brązu, w fazie stylistycznej HaB (1080/1050/1020 – 810/800/780 p.n.e.), obserwujemy na terenie Europy Środkowej zjawisko koncentrowania się osadnictwa i tworzenia wspólnot terytorialnych o charakterze „małych ojczyzn”. Charakterystycznym symptomem tej swoistej, „barbarzyńskiej” odmiany synojkizmu (gr. synoikismós) było fortyfikowanie osiedli i powstawanie w miejscach największej kumulacji walorów przyrodniczych i kulturowych danego regionu, centrów (grodów) o szczególnych funkcjach osadniczych, gospodarczych i społecznych. Jednym z największych z tego typu obiektów, o powierzchni około 25 ha jest gród w Łubowicach koło Raciborza, na północ do Bramy Morawskiej. Analizy radiowęglowe węgla pobranych z relikwów wału obronnego wskazują, iż wzniesienie monumentalnych fortyfikacji grodu w Łubowicach, mieści się w przedziale 990-900 cal. BC. Ich zniszczenie jest jednak znacznie wcześniejsze niż dawniej sądzono i należy datować między 845-802 cal. BC. Fakty te trzeba więc umieszczać w obrębie fazy HaB, od jej środkowego odcinka (HaB2 – 960/950 – 900/890/880 p.n.e.), po przełom fazy HaB i HaC (810/800 p.n.e.). W świetle uzyskanych wyników analiz radiowęglowych, należy także poddać na nowo analizie kontekst dziejowy tych epizodów.

Wymaga to odniesienia się do procesów globalnych, obejmujących u schyłku epoki brązu znaczne połacie południowej części Europy Środkowej, a zwłaszcza Kotlinę Karpacką. Najważniejszym z nich jest głęboki kryzys struktur osadniczych kultury Gáva, rozwijających się w tym regionie nieprzerwanie od około 1200 p.n.e. W ciągu fazy stylistycznej HaB2-HaB3, objął on zwłaszcza tereny wschodniej części Kotliny Karpackiej. Na Wielkiej Nizinie Węgierskiej, ekologicznie najbliższej obszarom pontyjskim, osadnictwo kultury Gáva zanika całkowicie. Na obszarach wyżynnych Siedmiogrodu i w strefie pogórzy karpackich (zwłaszcza w górnym dorzeczu Cisy), koncentruje się ono w wysokich partiach krajobrazu, w sąsiedztwie osiedli obronnych o charakterze refugialnym. Znamionnym symptomem tych procesów, wskazującym równocześnie na ich źródła i charakter, jest pojawienie się w Europie Środkowej, w fazie HaB2, znalezisk pochodzenia wschodnioeuropejskiego (tzw. kimmaryjskich), typowych zwłaszcza dla stepowego, czernogorowskiego (Chernogorovka) ugrupowania kulturowego.

Zjawiska te zostały najprawdopodobniej wywołane napływem do Kotliny Karpackiej, początkowo zapewne niewielkich, ruchliwych watah koczowników, przemieszczających się w głąb obszarów środkowoeuropejskich. Zapewne dopiero w następnej kolejności pojawiły się tu większe grupy ludności ze strefy kaukasko-pontyjskiej, zajmujące głównie tereny bardziej przydatne dla nomadycznej gospodarki pasterskiej. Nie ulega wątpliwości, iż infiltracja stepowców miała charakter agresywny. Jest bardzo prawdopodobne, iż ich akcje militarne wywołały poczucie zagrożenia, szczególnie na obszarach leżących w sąsiedztwie zajmowanej przez koczowników Niziny Węgierskiej. Do takich należało niewątpliwie terytorium Moraw i strefa Bramy Morawskiej, znajdujące się w zasięgu panońsko-pontyjskiej prowincji florystycznej, penetrowanej niewątpliwie przez stepowców. Aktywność dominujących militarnie koczowników i sam fakt zetknięcia się z obcym, nieznanym w środowisku środkowoeuropejskim trybem życia i sposobem wojowania, mogły wywoływać nastroje społeczne mieszczące się w kategoriach „szoku kulturowego”.

Swoistą kulturową przeciwwagą dla tego stanu, było ujawnienie się w miejscowych społecznościach przejawów wzmożonej religijności. Jest np. dość prawdopodobne, iż uciekano się także do ofiar z ludzi, co należy również uznać za przejaw „neurotycznej religijności”. Tak można np. interpretować obiekt odkryty na osiedlu późno

brązowym w Kornicach (12 km od Łubowic). W standardowej jamie odkryto tu „depozyt” dwóch szkieletów, datowany radiowęglowo na 900-830 cal. BC. Zgodnie z jednoznaczną opinią antropologów, obydwaj osobnicy zostali wrzuceni do jamy w stanie przyżyciowym i w ten sposób intencjonalnie uśmierceni.

Z punktu widzenia struktur osadniczych, najważniejszą reakcją kulturową wobec zaistniałej sytuacji, były przede wszystkim przejawy mobilizacji społecznej, w tym próby zwiększenia potencjału obronnego osiedli o znaczeniu strategicznym. W tych kategoriach należy interpretować rozbudowę fortyfikacji broniących grodu w Łubowicach. W jakimś sensie, zabiegi te można uznać za próbę obrony własnego dorobku cywilizacyjnego, przez społeczność późnej kultury pól popielnicowych w tej strefie. Część, nawet silnie umocnionych osiedli, o strategicznym znaczeniu (jak np. Stillfried, Brno-Obřany/Hradisko, czy nawet Štramberk-Kotouč), została zapewne zniszczona przez penetrujące te obszary grupy stepowców i utraciła swoje znaczenie. Najpoważniejszym jednak skutkiem zaistniałego kryzysu w środowisku kultur pól popielnicowych w środkowym dorzeczu Dunaju, było wywołanie potoku zmian, w efekcie których zrodził się nowy ład społeczno-kulturowy – model halszacki.

Znamiona kryzysu, w tym przypadki zniszczenia osiedli obronnych, niekoniecznie musiały się mieścić w wąskim horyzoncie czasowym. Zapewne, realnie był on rozciągnięty na większość przedziału czasowego faz HaB2-3 (950-810/800). Dodatkowym czynnikiem napięć społecznych musiały też być procesy kształtowania się nowych elit. Procesy te mogły obfitować w lokalne konflikty społeczno-polityczne (militarne), co doprowadziło m.in. do dalszych zniszczeń niektórych, starych centrów osadniczych, takich jak np. gród w Łubowicach. Jeśli sprawcami jego spalenia nie byli stepowcy (?), to nowe datowanie momentu zniszczenia fortyfikacji grodu w Łubowicach na czasy „w granicach 845-802 cal. BC”, zdaje się wpisywać ten fakt w procesy dziejowe, które zmieniły oblicze kulturowe znacznej części terytorium Środkowej Europy. Upadek tego grodu można bowiem traktować jako jeden z symptomów „halsztatyzacji”. Rozprzestrzenianie się halszackiego modelu kulturowego poza zasięg jego macierzystych obszarów, wiązało się również z głębokimi przemianami lokalnych struktur społecznych, których najważniejszym czynnikiem było też wykreowanie i silna rola (miejscowych lub obcych z pochodzenia) elit społeczno-politycznych. Proces „halsztatyzacji” sięgał głęboko w struktury społeczno-polityczne, kreując – zapewne nie bez oporu i przy udziale akcji o charakterze militarnym – nowy porządek społeczny i system „własności” terytorialnej. Cechy nowego ładu społecznego wykazują wyraźny kontrast, z zasadniczo egalitarnym ustrojem społeczno-politycznym społeczności późnej epoki brązu w Środkowej Europie, co samo w sobie mogło stanowić źródło antagonizmów.

Uwagi na temat chronologii względnej społeczności kultury pomorskiej w jej allochtonicznych strefach

Bartłomiej Kaczyński

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, ul. Długa 52, 00-241 Warszawa, bartlomiej.kaczynski@yahoo.com

Słowa kluczowe: kultura pomorska, chronologia, Niż Polski, strefa halsztacka

Świadomość trudności datowania materiałów kultury pomorskiej istniała już od czasów wydzielenia jej najważniejszych atrybutów przez Józefa Kostrzewskiego oraz Ernsta Petersena. Wynikało to nie tylko z „wąskiego” spojrzenia na materiał źródłowy, ale przede wszystkim z jego specyfiki, gdzie w „zamkniętych” zespołach grobowych dominowały jednorodne formalnie naczynia ceramiczne, zaś liczba zabytków metalowych była niewielka. Konsekwencją braku powszechnego występowania przedmiotów czułych chronologicznie były permanentne schematy szerokich ram datowania kultury pomorskiej w poszczególnych regionach jej występowania. Propozycje „węższej” chronologii aniżeli tzw. schyłek okresu halsztackiego i starszy okres przedrzymski pojawiały się jedynie na cmentarzyskach, w obrębie których odnotowano importy lub ich naśladownictwa ze świata halsztackiego i celtyckiego.

Problem datowania kultury pomorskiej był (i jest!) szczególnie niekomfortowy dla archeologów wykonujących opracowania materiałów z allochtonicznych obszarów kultury pomorskiej, w szczególności Wielkopolski, Śląska, Mazowsza i Podlasia oraz Polski środkowej i południowo-wschodniej, cechujących się współwystępowaniem (w różnych proporcjach) przewodnich atrybutów kultury pomorskiej oraz naleciałości miejscowych post-łużyckich społeczności pól popielnicowych. W przeciwieństwie do obszaru Pomorza, dla którego dzięki intensyfikacji badań wypracowano względny schemat periodyzacji materiałów (zwłaszcza badania Karola Dzięgielewskiego), chronologia obszarów allochtonicznych opiera się na zdezaktualizowanych systemach wypracowanych w latach 70. i 80. XX wieku, które niestety nie są kompatybilne z nowymi ujęciami.

Problem chronologii materiałów z wczesnej epoki żelaza jest o wiele głębszy, o czym świadczy nie tylko „rozjeżdżanie” się zarówno datowań względnych i bezwzględnych materiałów z ziem polskich w porównaniu do strefy halsztackiej, ale także niezgodności między nowymi propozycjami względnych ujęć strefy wschodniej pól popielnicowych – opartych na materiałach kręgu scytyjskiego i zachodniej – bazującej na datowaniu strefy halsztacko-lateńskiej.

Wnikliwe studia nad przedmiotami spinającymi odzież z zespołów grobowych kultury pomorskiej sprawiły, że kryteria wyznaczników chronologicznych spełniają, nie tylko jak dotychczas przyjęto importy i ich wierne naśladownictwa, ale również niektóre produkty rodzime kultury pomorskiej – zwłaszcza szpile, które do schyłku funkcjonowania omawianej jednostki stanowiły najpowszechniejsze zapięcie odzieży. Współwystępowanie przedmiotów mających właściwości „datujące” na poziomie popielnic, grobów zbiorowych i nekropolii, wraz wyposażeniem ceramicznym pozwala na wydzielenie względnych faz chronologicznych, bardziej precyzyjnych niż w dotychczasowych ujęciach.

Mikroregion osadniczy kultury łużyckiej w rejonie wsi Łazy, gm. Wińsko, woj. dolnośląskie – nowe dane i reinterpretacja dotychczasowych ustaleń

Maksym Mackiewicz¹, Paweł Madera², Dagmara Łaciak³, Agata Hałuszko⁴,

1 - Fundacja Archeolodzy.org, ul. Bolesława Prusa 81/3i, 50-316 Wrocław, max@archeolodzy.org

2 - Muzeum Miejskie Wrocławia, Oddział Muzeum Archeologiczne, ul. Cieszyńskiego 9, 50-136 Wrocław

3 - Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-137 Wrocław

4 - Fundacja Archeolodzy.org, ul. Bolesława Prusa 81/3i, 50-316 Wrocław; Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-137 Wrocław

Słowa kluczowe: epoka brązu, wczesna epoka żelaza, kultura łużycka, badania nieinwazyjne, groby ciałopalne

W 2021 r. w ramach programu „Ochrona zabytków archeologicznych” MKiDN przeprowadzono badania nieinwazyjne na domniemanym obszarze mikroregionu osadniczego kultury łużyckiej, funkcjonującego prawdopodobnie od IV OEB do HaD, położonego w rejonie wsi Łazy. Trzon ekumeny obejmuje odcinek doliny niewielkiego ciekulek leżący w dolnych partiach zachodnich stoków Wzgórz Wińskich stanowiących NW część Wzgórz Trzebnickich. Celem badań była weryfikacja dotychczasowych ustaleń w zakresie zasięgu, funkcji i chronologii wybranych stanowisk zaliczanych do wymienionej jednostki osadniczej.

Jednym z centrów mikroregionu jest cmentarzysko ciałopalne Łazy 1. Pierwsze informacje o obiekcie usytuowanym na formie wydmowej pojawiają się u schyłku XIX w. w związku z postępującą eksploatacją piasku. W tym czasie doszło do odkrycia unikatowej urny zdobionej rytym narracyjnym przedstawiającym sceny polowania na jelenie. Z kolejnych lat pochodzą liczne wzmianki o przypadkowych znaleziskach grobowych, jak również badaniach interwencyjnych. Po wojnie prace ratownicze kontynuowano w latach 1971-1974 i ostatnio w 1995-1998. Łącznie odkryto około 187 grobów ciałopalnych, które nie doczekały się dotąd pełnej publikacji. Szczególnie interesującym obiektem jest odkryty w 1995 r. grób komorowy (nr 4/95) o rozbudowanej konstrukcji kamiennej, z wyjątkowo bogatym wyposażeniem, datowany na HaC, który określany bywa jako grób arystokraty-wojownika wykazujący wyraźne związki z kręgiem kultury halsztackiej.

Rozpoznanie okolicznego tła osadniczego jest znacznie słabsze, a obraz ten budowany jest przede wszystkim w oparciu o nieliczny materiał powierzchniowy pozyskany w ramach przejścia AZP. W trakcie ubiegłorocznych prac terenowych wykonano zatem badania powierzchniowe i geofizyczne w obrębie cmentarzyska i trzech okolicznych „stanowisk osadowych”: Łazy 7, 18 i 25. Prowadzona w obrębie wydmy prospekcja magnetyczna, elektrooporowa, a także pomiary dystrybucji zalegających na powierzchni eratyków (pochodzących w domyśle z bruków) dostarczyły wysoce wartościowego pakietu danych wskazujących m. in. na zasięg cmentarzyska oraz zróżnicowanie zagęszczenia (uchwytnych w ten sposób) struktur. Rozpoznanie magnetyczne „zaplecza osadniczego”, dostarczyło znacznie mniej sugestywnego obrazu. Anomalie interpretowane jako potencjalne struktury osadnicze były relatywnie nieliczne, zwykle rozproszone, co może wskazywać na niskie zagęszczenie obiektów antropogenicznych, ale także ich ogólnie słaby stan zachowania. Częściowo zdają się potwierdzać to badania powierzchniowe, które oprócz podtrzymania ich ogólnie osadowego charakteru i pewnej korekty zasięgów, nie pozwoliły na uściślenie intensywności i charakteru procesów osadniczych.

Niezależnie od prac terenowych, w ramach innych projektów, przeprowadzono analizy wybranych zabytków ceramicznych i materiału kostnego pochodzącego z ostatnich badań wykopaliskowych na cmentarzysku. Analizy antropologiczne doprowadziły do reinterpretacji wyników badań pochówków znajdujących się w rzadko spotykanym układzie złożonym z grobu 4/95 i naruszonych przez niego kilku starszych obiektów. Przede wszystkim w oparciu o nowsze metody badawcze ustalono wiek w chwili śmierci pochowanych tam osobników wykorzystując

metodę histologiczną TCA (*tooth cementum annulation*) oraz ich płęć w oparciu o metodę metryczną LA (przy zastosowaniu nieinwazyjnego wariantu metody tzw. *lateral angle*). Wykonano analizy izotopów strontu dla zmarłych z poszczególnych pochówków, na podstawie których możemy prześledzić ich mobilność w czasie życia.

Ceramika pochodząca z omawianych grobów została częściowo zrekonstruowana. Spośród licznych i bardzo silnie zniszczonego materiału odtworzone zostały formy naczyń, a część z nich poddano analizom petrograficznym i chemicznym. Obserwowana w tym przypadku wyjątkowa sytuacja stratygraficzna wraz z datującymi obiekty grobowe przedmiotami ceramicznymi i metalowymi wskazuje na pewną sekwencję chronologiczną. Dzięki datowaniu radiowęglowemu została podjęta próba jej usystematyzowania.

Łużyckie „fortece na bagnach...” i ich środowiskowy i kulturowy kontekst funkcjonowania w międzyrzeczu Biebrzy i Narwi

Krzysztof Żurek¹, Adam Wawrusiewicz², Tomasz Kalicki³

1 – Instytut Geografii i Nauk o Środowisku Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach ul. Uniwersytecka 7, 25-406 Kielce, chrisu.zurek@gmail.com

2 – Dział Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, ul. Bema 11, 15-369 Białystok

3 – Instytut Geografii i Nauk o Środowisku, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach ul. Uniwersytecka 7, 25-406 Kielce

Słowa kluczowe: Podlasie, epoka brązu, osadnictwo, kontekst, kultura łużycka

Funkcjonowanie obiektów z późnej epoki brązu na północnym Podlasiu należy do zagadnień nowych, rozpoznanych w ostatnich kilku latach. Przełom, jaki w archeologii dokonał się dzięki upowszechnieniu zobrazowań laserowego skanowania terenu, umożliwił odkrycie i inwentaryzację 27 struktur zlokalizowanych w dorzeczu Biebrzy oraz górnej i środkowej Narwi. Wszystkie wykazywały wiele podobieństw, jak lokalizacja, forma, rodzaj konstrukcji i wymiary.

Znaczenie badanych struktur – otoczonych wałami i rowami okręgów o średnicy dochodzącej do 120 m - budzi wiele wątpliwości. Ich obronnej funkcji przeczą zarówno zrekonstruowane detale konstrukcji, tj. niskie wały, płytkie fosy, a także palisady nachylone do wnętrza obiektu, a także wielkość „ufortyfikowanej” przestrzeni centralnej, która w wielu przypadkach wydaje się niewspółmiernie mała w stosunku do rozmiarów i złożoności elementów „obronnych”.

W wystąpieniu ukazane zostaną nowe wyniki badań skupiające się nie tyle na samych obiektach, co ich najbliższym otoczeniu. Koncentrują się one na dwóch zasadniczych zagadnieniach. Jest to wieloaspektowe rozpoznanie paleośrodowiskowego kontekstu ich funkcjonowania oraz analiza przestrzenna śladów osadniczych (AZP). W pierwszym przypadku opracowano mapy geologiczne, geomorfologiczne oraz morfodynamiczne, które uzupełniono szczegółowymi przekrojami wybranych odcinków dolin. Z kolei analizy tła kulturowego oparto na weryfikacji stanowisk udokumentowanych wcześniej w trakcie realizacji programu Archeologicznego Zdjęcia Polski. Całość danych zebrano w granicach okręgu o promieniu pięciu kilometrów od stanowisk.

Analizy wskazują, że badane obiekty mogły stanowić rodzaj stabilnych ośrodków społeczno-administracyjno-religijnych. Skupiały one bliżej nieokreśloną część społeczności funkcjonującej na co dzień w raczej niewielkich osadach lokowanych satelitarne względem opisywanych „Fortec na bagnach”.

Interdyscyplinarne badania grodziska w Grąbczynie (mikroregion jeziora Wierchowo, Pomorze Środkowe) - rozwój osadnictwa i przemiany szaty roślinnej w świetle danych archeologicznych i palinologicznych

Kamil Niedziółka¹, Joanna Święta-Musznicka²

1 – Instytut Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Gdańskiego, ul. Bielańska 5, 80-851 Gdańsk, kamil.niedziolka@ug.edu.pl

2 - Pracownia Paleoekologii i Archeobotaniki Uniwersytetu Gdańskiego, ul. Wita Stwosza 59, 80-308 Gdańsk

Słowa kluczowe: sieć osadnicza, grodzisko, analiza pyłkowa, badania interdyscyplinarne

Grodzisko w Grąbczynie (stanowisko nr 1) zlokalizowane jest w centralnej części polskiego Pomorza na północnym brzegu jeziora Wierchowo (powiat szczeciński). Stanowisko to kilkakrotnie pojawia się w starszej literaturze, jednak do tej pory nie prowadzono na nim bardziej zaawansowanych prac badawczych. Bazując na obecnym stanie wiedzy nie można jednoznacznie ustalić jego chronologii. Pozyskany dotychczas materiał zabytkowy (ceramika) wskazuje na dwie fazy zasiedlenia: epokę brązu oraz wczesne średniowiecze. O ile w przypadku wczesnego średniowiecza udało się go precyzyjnie wydatować (IX–X/XI wiek n.e.), o tyle w przypadku ceramiki łączonej najogólniej z epoką brązu można jedynie stwierdzić, że chodzi o późniejsze jej okresy. Także doskonale zachowane obwałowania tego założenia mogły powstać zarówno w trakcie epoki brązu, bądź też we wczesnym średniowieczu. W tym drugim wypadku wcześniejsza faza osadnicza musiała by się wiązać z istnieniem w tym samym miejscu otwartej osady, choć zlokalizowanej w naturalnie obronnym miejscu (wzgórze na półwyspie połączonym z lądem wąskim przesmykiem). Obecność w tym rejonie punktu osadniczego datowanego na późniejsze okresy epoki brązu (ufortyfikowanego bądź też nie) musiało być najprawdopodobniej powiązane z istniejącymi w tym okresie szlakami handlowymi. Wskazuje na to zarówno dotychczasowa literatura przedmiotu, jak i sama lokalizacja tego obiektu. Jezioro Wierchowo stanowi bowiem źródło biegnącej bezpośrednio na południe rzeki Gwdy łączącej się dalej z Notecią. Jeżeli dodamy do tego liczne stanowiska archeologiczne datowane na epokę brązu w najbliższej okolicy tego grodziska, można będzie postawić hipotezę, że stanowisko to może stanowić relikty po istotnym punkcie osadniczym w centralnej części Pomorza funkcjonującym w tym okresie.

W celu lepszego rozpoznania aktywności ludzkiej w rejonie grodziska, jak i całego otoczenia jeziora Wierchowo, w trakcie pierwszego etapu realizowanych badań pozyskano z jego dna rdzeń osadów biogenicznych przeznaczony do badań palinologicznych. Ich głównym celem było odtworzenie składu lokalnych zbiorowisk roślinnych w otoczeniu tego zbiornika wodnego oraz dostarczenie dowodów na przemiany środowiska pod wpływem rozwoju osadnictwa, zwłaszcza w okresie hipotetycznego funkcjonowania grodziska. Wyniki analizy pyłkowej pozwoliły stwierdzić, że osady denne jeziora Wierchowo rejestrują holocenską historię zbiorowisk roślinnych w jego otoczeniu. Pierwsze ślady zaburzeń zbiorowisk leśnych pod wpływem działalności człowieka można wiązać już z obecnością grup mezolitycznych i neolitycznych. Co istotne, poza późną epoką brązu oraz wczesnym średniowieczem antropopresja widoczna jest także w okresie wpływów rzymskich. Świadczy to o generalnej atrakcyjności tego obszaru pod kątem pradziejowego oraz wczesnohistorycznego osadnictwa. Wykonane badania paleośrodowiskowe dały w ten sposób asumpt do szerszego spojrzenia – zarówno z geograficznego jak i z chronologicznego punktu widzenia – na omawiany rejon pod kątem przemian jakie miały na nim miejsce we wspomnianych okresach ze szczególnym uwzględnieniem epoki brązu. Badania te stanowią więc doskonałe uzupełnienie dla interesujących, lecz fragmentarycznych danych archeologicznych jakie zostały zebrane w trakcie kwerendy archiwalnej.

Osiedle obronne ludności kultury łużyckiej w Biskupinie (stan. 4), pow. żniński. Ponowne spojrzenie na kulturowo-społeczne okoliczności wzniesienia, użytkowania i upadku grodu

Jacek Gackowski

Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ul. Szosa Bydgoska 44/48, 87-100 Toruń, jacek.gackowski@umk.pl

Słowa kluczowe: kultura łużycka, epoka brązu, wczesna epoka żelaza, Biskupin, skarb z Brudzynia

Inspiracją do kolejnego spojrzenia na genezę, okres istnienia i wreszcie upadek osiedla biskupińskiego było odkrycie kilkanaście kilometrów na zachód od niego skarbu w Brudzynie. Bliskość obu miejsc, a także stan wiedzy o charakterze lokalnego osadnictwa skłania do spojrzenia na osadę biskupińską przez pryzmat zawartości wspomnianego skarbu.

Ustalenia wieku budulca osady w Biskupinie, także jej forma architektoniczno-użytkowa, warte są zastanowienia nad okolicznościami wzniesienia grodu, także w kontekście pojawiania się na obszarze wschodniej Wielkopolski przedmiotów metalowych o charakterze prestiżowym. W referacie zawarto uwagi o szerszym wydźwięku. Są one przyczynkiem do dyskusji nad fenomenem osad typu biskupińskiego i ich miejsca w strukturach lokalnego osadnictwa.

Dendrodaty biskupińskie Tomaza Ważnego zamknęły się w przedziale od 750 do 708 roku p.n.e. Nie sposób jednak powiedzieć, czy są to datowania fazy starszej i młodszej łącznie, czy też tylko jednej lub drugiej. Nie znamy czasu istnienia osady najmłodszej. Powszechnie akceptowany jest pogląd, że wskutek niekorzystnych warunków klimatycznych, zaniechano wznoszenia dookolnych obwarowań. Jak jednak udało się ustalić Karolowi Dzięgielewskiemu, decyzja o wzniesieniu pierwszego osiedla zapadła w sytuacji pogarszających się od dłuższego czasu warunków środowiskowych. Przypuszcza się, że obok niekorzystnych zmian klimatycznych do porzucenia półwyspu mogło przyczynić się wyeksploatowanie lokalnego otoczenia przyrodniczego. Zatem, kiedy miejscowa społeczność opuściła obwarowane osiedle? Może na przełomie starszej i młodszej fazy wczesnej epoki żelaza, niewykluczone, że dopiero w tej drugiej, zważywszy na fakt odkrycia śladów osiedla nieobwarowanego (III faza). I czy na pewno przyczyny opuszczenia tkwiły w pogarszających się realiach środowiskowych, czy raczej w ogólnych, w skali europejskiej przemianach kulturowo-cywilizacyjnych wczesnej epoki żelaza.

Z trzema fazami biskupińskiego osiedla łączy się rozmaite zabytki, oprócz typowych dla wytwórczości „łużyckiej”, także takie, które interpretowane są jako importowane lub też wykonywane lokalnie, ale pod wpływem stylistyki południowoeuropejskiej (np. z fazy I naczynia wazowate i malowane, elementy oporządzenia jeździeckiego). Z kolei z młodszej grodu (faza II) i osady otwartej (faza III) wydobyto zabytki pochodzenia wschodniego, także artefakty wyłącznie żelazne: siekierki tulejkowate, nagolenniki, grot oszczepu, sierpy i noże, krępulec i wędzidła oraz tzw. kęsy-dule. Wymienione kategorie przedmiotów, raczej importów, pochodzą z horyzontu czasowego kojarzonego z początkową fazą wczesnej epoki żelaza, zaś te młodsze, o cechach „wschodnich” - z młodszą fazą tej epoki. Przedmioty bardzo podobne do niektórych z wyżej wymienionych znajdują się także w skarbie z Brudzynia oraz w zestawach znalezisk z innych pałuckich osiedli obronnych. W tym pierwszym są to ekskluzywne ozdoby, elementy końskiego ogłowia i inne części uprzęży. Używanie takich luksusowych czy też prestiżowych przedmiotów, skłania do hipotezy o obecności na początku epoki żelaza grup ludności obcej, powiązanej ze środowiskami kulturotwórczymi ówczesnej Europy i infiltrującej w przestrzeń cywilizacyjną tkwiącej w świecie epoki brązu. Czy byli to animatorzy zmian i tym samym twórcy projektu osad obwarowanych z regularną, rzędowną zabudową mieszkalno-gospodarczą?

Napływ i wykorzystanie rozmaitych wyrobów halsztackich, był szerszy w ciągu VIII i VII wieku p.n.e. Poza ich odnotowaniem w dorzeczu Odry i Warty, pewna część pochodzi z okolic Prosnicy i Małej Wełny, sięgając Wełny

(Dużej) i bydgoskiego zakola Noteci. O ile artefakty te są interpretowane jako faktyczne importy, o tyle wyróżniające się swoim wyposażeniem pochówki z Gorszewic koło Szamotuł mają być śladem obecności obcej ludności pochodzenia naddunajskiego. Odkryte tu wędzidła i inne elementy uprząży, także kolie z paciorków szklanych i szklatego fajansu, znajdują ścisłe analogie w podalpejskich, halsztackich kurhanach ze wschodniej Bawarii i Górnego Palatynatu oraz Italii, Słowenii i Chorwacji. Gorszewice i gród w Komorowie to ważne punkty na tzw. szlaku bursztynowym. Fragment tej drogi wiódł od zakola Warty w kierunku na północny wschód (Oborniki - Rogoźno - Wągrowiec).

Namysł nad fenomenem osad typu biskupińskiego winien uwzględniać propozycje Bogusława Gedigi definiujące śląską prowincję kultury halsztackiej. Środowisko to mogło pełnić rolę pomostu dla selektywnej transmisji w głąb „świata łużyckiego” rozmaitych nowych idei, wyrastających z oferty środowiska naddunajskiego, któremu z kolei nieobce były zdobycze cywilizacyjne strefy śródziemnomorskiej.

Szacowanie wieku w chwili śmierci osobników z grobów ciałopalnych w oparciu o metodę TCA

Agata Hałaszkó

Fundacja Archeolodzy.org, ul. B. Prusa 81/3i, 50-316 Wrocław, Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-137 Wrocław, agata@archeolodzy.org

Słowa kluczowe: metoda TCA, wiek w chwili śmierci, łuzyckie pola popielnicowe, kremacja, groby ciałopalne

Badania bioarcheologiczne populacji w oparciu o skremowane szczątki ludzkie obarczone są znacznymi ograniczeniami analitycznymi. Szacowanie najbardziej podstawowych parametrów biologicznych, takich jak płeć czy wiek w chwili śmierci osobników, jest często niepewne. Ze względu na brak najbardziej diagnostycznych fragmentów kostnych takich jak spojenie łonowe, powierzchnia uchowata czy końce mostkowe żeber, morfologiczne określenie wieku w chwili śmierci osobników na podstawie przepalonych fragmentów kostnych opiera się przede wszystkim na ocenie stopnia obliteracji szwów czaszkowych. Metoda ta jednak nawet w przypadku materiałów szkieletowych uważana jest za niepewną i tylko analiza stopnia obliteracji strony endo- i egzokranialnej poszczególnych odcinków szwów podwyższa jej precyzję. W przypadku materiałów z grobów ciałopalnych zachowane fragmenty kości czaszki zazwyczaj ulegają pęknięciu i rozwarstwieniu, dlatego porównanie obu stron szwu jest często niemożliwe.

Metodą, którą można zastosować w odniesieniu do materiałów ciałopalnych jest analiza widocznych linii przyrostu cementu bezkomórkowego, który występuje na korzeniach zębów ssaków. Cement ten odznacza się koncentrycznym, corocznym przyrostem dwóch pasm, które po zliczeniu i dodaniu do wieku wyrzynania zęba określają precyzyjnie wiek osobnika. Poszczególne linie cementu bezkomórkowego obserwuje się na stałych preparatach histologicznych przekrojów poprzecznych korzeni zębowych. Metoda ta, zwana w skrócie metodą TCA (*tooth cementum annulation*) jest z powodzeniem wykorzystywana w odniesieniu do zwłok ludzkich z zakresu medycyny sądowej, ale także znalazła zastosowanie w przypadku szkieletów z kontekstów archeologicznych. Jej aplikacja w zakresie szacowania wieku osobników w oparciu o kości poddane kremacji jest wciąż badana, jednak prace poświęcone temu zagadnieniu jak i wyniki badań własnych potwierdzają jej dokładność i rzetelność. Wykorzystanie precyzyjnej metody oceny wieku w chwili śmierci osobników ma niebagatelne znaczenie przede wszystkim dla badań paleodemograficznych, w których wykorzystuje się przedziały wiekowe 5- lub 10-letnie. Morfologiczne szacowanie wieku osobników dorosłych, w oparciu o skremowane kości najczęściej ogranicza się do przyporządkowania do kategorii wiekowej, której rozpiętość sięga 15 lat. Kolejne etapy przyporządkowania i rozszacowania osobników do poszczególnych kategorii wieku mają zdecydowany wpływ na budowane modele odtwarzające strukturę populacji żyjącej czy szacowania dalszego oczekiwanego życia.

Możliwości jakie stwarza obserwacja poszczególnych poziomów przekrojów poprzecznych korzenia zęba nie ogranicza się jedynie do oceny wieku osobnika. Preparaty histologiczne oddają wiernie obraz tkanek zęba, w których mogą być obecne ślady zmian próchnicznych, bądź niedoboru witaminy D. Ponadto widoczny jest wpływ czynników biotycznych i abiotycznych oddziałujących na strukturę fragmentów korzeni zębów oraz elementy związane z obecnością metalicznych darów grobowych (brązowych, żelaznych). Badania przeprowadzono w ramach realizacji projektów badawczych o nr UMO-2018/29/N/HS3/00887 oraz UMO-2019/32/T/HS3/00292 finansowanych ze środków Narodowego Centrum Nauki, Polska.

Próba odtworzenia wybranych elementów obrządku pogrzebowego społeczeństw późnej epoki brązu na podstawie badań tafonomicznych i trójwymiarowych analiz przestrzennych ciałałpalnego pochówku popielnicowego z Markranstädt, st. 129 (Saksonia, Niemcy)

Marta Korczyńska-Cappenberg

Instytut Botaniki im. W. Szafera Polskiej Akademii Nauk, ul. Lubicz 46, 31-512, Kraków, martakorczynska@poczta.onet.pl

Słowa kluczowe: kultura łużycka, archeologia funeralna, antropologia, trójwymiarowe analizy przestrzenne

Z socjologicznego punktu widzenia śmierć nie jest chwilowym zdarzeniem, lecz procesem, podczas którego człowiek wprawdzie traci dotychczasową rolę społeczną, ale zyskując status przodka może wciąż oddziaływać na wspólnotę. W celu dokonania tej transformacji każda społeczność dysponuje specyficznym zespołem jasnym i ukrytym norm, określających między innymi sposób obchodzenia się z ciałem zmarłego. Zgodnie z teorią obrzędów przejścia Arnolda van Gennepa (1909), często przytaczaną w kontekście zwyczajów pogrzebowych późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, nie tylko w stosunku do ugrupowań kultury łużyckiej na terenie Polski, ale do kręgu pól popielnicowych w ogóle, w tzw. fazie liminalnej dochodzi do marginalizacji zmarłego, zachodzącej wraz ze spaleniem ciała na stosie. W omawianym procesie bezpośrednio po akcie kremacji następuje faza postliminalna, w której zmarły jako przodek jest ponownie włączany do społeczności. Na tym etapie transformacji spalone kości były deponowane w popielnicy, a następnie wraz z darami grobowymi szczątki składano w jamie grobowej. Wydaje się, że obu fazom mogły towarzyszyć obrzędy libacyjne. W materiale archeologicznym pewnych wskazówek, dotyczących tych etapów obrzędów przejścia mogą dostarczyć przede wszystkim te obserwacje, które są ściśle związane z tzw. „sterowaną tafonomią” ciała zmarłego oraz szczegółowe analizy kontekstu depozycji spalonych kości i inwentarzy grobowych.

Obiektem analiz tafonomiczno-przestrzennych zaprezentowanych w poniższym wystąpieniu jest odoosobniony ciałałpalny grób popielnicowy, odkryty i wydobyty w monolitowym bloku w ramach badań ratowniczych, prowadzonych przez Landesamt für Archäologie Sachsen w 2020 roku na stanowisku nr 129 w miejscowości Markranstädt (Saksonia, Niemcy). Dzięki preparacji znaleziska w warunkach laboratoryjnych, trójwymiarowej dokumentacji 14 warstw eksploracyjnych pochówku oraz jego szczegółowej analizie antropologicznej możliwa była ocena stopnia manipulacji, jakim poddano ciało zmarłego po kremacji, a także rekonstrukcja kolejności deponowania poszczególnych partii szkieletu w popielnicy. Następnie podjęto próbę opisu i usystematyzowania zasad, jakimi żałobnicy mogli się kierować, umieszczając poszczególne kości w konkretnej partii urny. Ponadto, analizie przestrzennej poddane zostały drobne fragmenty ceramiki, zalegające w popielnicy, wstępnie zinterpretowane jako relikty stopy oraz pojedyncze węgle drzewne, najprawdopodobniej pochodzące ze stosu ciałałpalnego. Wreszcie, wyjątkowo niewielki stopień rozdrobnienia spalonych szczątków umożliwił, oprócz oznaczenia wieku i płci, oszacowanie przyżyciowej wysokości ciała zmarłego oraz ocenę zmian patologicznych widocznych na szkielecie postkranialnym.

Wprawdzie specyfika źródeł archeologicznych uniemożliwia rekonstrukcję przebiegu rytuału pogrzebowego, jednak w przypadku pochówku z Markranstädt wkomponowanie uzyskanych obserwacji w pierwotny kontekst obrzędowy pozwoliło na szczegółową charakterystykę wybranych aspektów zwyczajów pogrzebowych, i tym samym, przynajmniej w pewnym stopniu zbliżyło nas do poznania obrządku funeralnego społeczności zamieszkującej u schyłku późnej epoki brązu obszar obecnej Saksonii.

Ciałopalenie jako komunikat w czasach pól popielnicowych

Tomasz Gralak

Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-139 Wrocław, tomasz.gralak@uwr.edu.pl

Słowa kluczowe: obrządek pogrzebowy, ciałopalenie, ogień

Krąg kultur pól popielnicowych w ogólnych ramach powstał na obszarach, gdzie wcześniej rozwijały się kultury mogiłowe. W pewnym sensie był więc to rodzaj kontynuacji – ale natura tego procesu wciąż jest dyskusyjna. Nowa kultura to także zmiana ideologiczna, a wskazuje na nią właśnie nowy sposób traktowania zmarłych. Generalnie był to czas odejścia od grobów kurhanowych i inhumacji na rzecz płaskich i kremacji. Cmentarzyska ciałopalne – tzw. pola popielnicowe, stają się charakterystycznym elementem dla tego okresu. Groby ludności kultury pól popielnicowych odznaczają się powtarzalną formą – charakterystyczną dla ogromnych obszarów Europy. Można więc założyć, że stanowiły one powszechnie zrozumiałą komunikat. Dotyczył on kwestii postrzegania społeczeństwa oraz rozumienia ludzkiego ciała – jego aspektów fizycznych i duchowych. Ponadto obrzędy pogrzebowe musiały odpowiadać przyjętej wówczas wizji świata. Zastosowane działania musiały być z nią całkowicie koherentne. Rytuał to przecież realizacja mitu. Wydaje się, że to ogień był głównym nośnikiem znaczeń. Jego kontakt ze zmarłym był przecież kluczową częścią obrzędu. Kolejna kwestia to zastosowanie urn i ich grzebanie w ziemi. Następny istotny czynnik to zastosowanie licznych naczyń ceramicznych w formie przystawek. Najprawdopodobniej właśnie te elementy opisywały najbardziej istotne wartości wyrażane poprzez rytuały pogrzebowe. Będą one poddane dokładnej analizie.

Z badań nad znaczeniem i organizacją przestrzeni na cmentarzyskach ludności kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie

Elżbieta M. Kłosińska

Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin, e-klosinska@o2.pl

Słowa kluczowe: kultura łużycka, epoka brązu i wczesna epoka żelaza, cmentarzysko, grób, przestrzeń

Wierzenia to bardzo istotny przejaw świadomości społecznej, pomagający człowiekowi w pradziejach interpretować otaczający go świat. Jednak dla nas, te dawne wierzenia są niewątpliwie dziedziną trudną do dobrego i całościowego rozpoznania. Najlepszym polem do badań pradziejowej kultury duchowej są bez wątpienia cmentarzyska, miejsca, które nie tylko w potocznym, ale i naukowym rozumowaniu są siedliskiem niezwykłych cech i właściwości. Przestrzeń nekropoli odzwierciedlała zatem panujące wówczas stosunki społeczne, majątkowe, różnice między płciami, swoimi i obcymi, itp. Cmentarzyska stabilizowały również sieć osadniczą i były bardzo ważnymi punktami odniesienia, umacniającymi tożsamość społeczności zamieszkującej dany region. Jednak, co najważniejsze, na cmentarzyskach osławiano i przewyżczano śmierć. Odbывała się tu mediacja pomiędzy ludźmi żyjącymi a przodkami i światem bogów. Utożsamiana z zaświatami przestrzeń cmentarzysk nie należała bez wątpienia w całości do zmarłych. Konstruowano ją także na użytek żyjących.

Kreacja tej przestrzeni podlegała określonym uwarunkowaniom, które prześledzone zostaną na podstawie cmentarzysk ludności kultury łużyckiej z terenu Lubelszczyzny. Zwracają zwłaszcza uwagę liniowe układy większości nekropoli z tego terenu, które to układy mogą mieć podstawy astronomiczne. Podobną obserwację można odnieść co do orientacji niektórych grobów. Na większych cmentarzyskach widoczne są komunikacyjne trakty pomiędzy liniami grobów. Zwracają również zagęszczenia grobów, przerwy, puste przestrzenie, miejsca koncentracji plastyki figuralnej. Przestrzeń grzebalna była odpowiednio waloryzowana, jej kreacja opierała się o różne nakazy i zakazy, miała wyznaczone bramy i granice (konstrukcje kamienne i drewniane), a w jej obrębie występowały obszary o różnym natężeniu świętości. Jej wielkość była zapewne z góry określona, ale nie wpływały na to raczej tylko czynniki naturalne lecz przedsięwzięty wcześniej zamysł wynikający z motywacji religijnych. Rozgraniczenie przestrzeni wynikało prawdopodobnie również z powiązań panujących w obrębie społeczności użytkującej cmentarzysko. Małe, liniowe, koliste, bądź amorficzne skupiska grobów, leżące w obrębie większych struktur liniowych, mogły odzwierciedlać np. kwatery rodzinne, albo powiązania społeczne innego rzędu, wynikające z panujących aktualnie norm pogrzebowych.

Groby dziecięce na cmentarzyskach podgrupy krakowskiej grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej

Paulina Kowalczyk-Matys

Instytut Archeologii Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 11, 31-007 Kraków, paulinab.kowalczyk@interia.pl

Słowa kluczowe: kultura łużycka, cmentarzysko, archeologia funeralna

Szerokopłaszczyznowe badania archeologiczne ostatnich lat dostarczyły znacznej ilości wiedzy na temat cmentarzysk użytkowanych przez społeczności kultury łużyckiej. Zwłaszcza wykonane analizy antropologiczne pozwoliły na bardziej szczegółowe przyjrzenie się obyczajowości funeralnej wspomnianych społeczności.

Materiałem źródłowym są dane pozyskane ze stanowisk w Baczynie, Kryspinowie, stan. 2, Kokotowie, stan. 19, Modlnicy, stan. 5, Targowisku, stan. 10-11.

Pod względem chronologicznym obejmują one okres od pojawienia się społeczności kultury łużyckiej na terenie zachodniej Małopolski, po jej schyłek (III OEB-HaD/LtA).

Do kategorii wiekowej „dziecko” zalicza się osoby zmarłe w wieku 0-14 lat, czyli Infans I (0-6 lat, w tym zgony okołoporodowe, 0-3 miesiące) i Infans II (7-14 lat).

Prezentacja porusza aspekty jak struktura wiekowa, analiza typów pochówków i sposobu ich wyposażenia oraz zależności pomiędzy nimi. Uwzględnione zostaną również kwestie planigrafii grobów dziecięcych w obrębie przestrzeni grzebalnych poszczególnych cmentarzysk. Oprócz grobów jednostkowych pod uwagę wzięto także groby zbiorowe.

Już wstępne analizy wskazują na pewne zasady traktowania osób zmarłych w wieku dziecięcym oraz nieliczne od nich odstępstwa.

Obecność grobów dziecięcych w obrębie przestrzeni grzebalnej cmentarzysk może świadczyć, że dzieci, a przynajmniej pewna ich część, należały do społeczności od momentu narodzin.

Perspektywą dla dalszych badań tematu są potencjalne odkrycia kolejnych cmentarzysk.

Wyniki badań przeprowadzonych na cmentarzysku kultury łużyckiej z końca epoki brązu i początku epoki żelaza na stanowisku 2 w Kryspinowie, pow. Kraków

Paulina Kowalczyk-Matys

Instytut Archeologii Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 11, 31-007 Kraków, paulinab.kowalczyk@interia.pl

Słowa kluczowe: kultura łużycka, cmentarzysko, archeologia funeralna

Komunikat prezentuje wyniki badań przeprowadzonych na stanowisku 2 w Kryspinowie, pow. Kraków. Łączny obszar przebadanego terenu wyniósł około 10 arów. Odkryto 48 obiektów archeologicznych, w tym 33 groby ciałopalne (jamowe i popielnicowe). Groby wyposażone były przede wszystkim w naczynia gliniane, spośród których wyróżnia się naczynie w kształcie różka oraz nieliczne przedmioty brązowe. Cmentarzysko datowane jest na koniec epoki brązu i początek epoki żelaza.

Dąbrowa stan. II, gm. Wieluń – wielofazowe cmentarzysko kultury łużyckiej

Radostaw Janiak¹, Alicja Drozd-Lipińska²

1 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Narutowicza 65, 90-131 Łódź, radostaw.janiak@uni.lodz.pl

2 – Instytut Biologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń

Słowa kluczowe: kultura łużycka, Polska Centralna, epoka brązu, okres halsztacki, pochówki elit

W latach 1927-1928 Konrad Jażdżewski, wtedy student prehistorii Uniwersytetu Poznańskiego, przeprowadził badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury łużyckiej na stan. II w Dąbrowie pod Wieluniem. W rezultacie tych prac odkryto 16 grobów. Wśród nich dwa szczególnie wyróżniały się pod względem bardzo bogatego wyposażenia w przedmioty metalowe o charakterze prestiżowym, w tym groty włóczni, liczne żelazne klamry pasów, żelazne noże, zapinki. Pochówki te datować należy na okres halsztacki D. Część pozostałych grobów cechowała się starszą metryką, sięgającą młodszego okresu epoki brązu. Niestety, wiele z pozyskanych wtedy zabytków zaginęło w trakcie II wojny światowej. Badania wykopaliskowe przeprowadzone w 2021 roku doprowadziły do odkrycia dwóch grobów: jeden datowany jest na IV okres epoki brązu, drugi zaś na młodszą fazę wczesnej epoki żelaza. Tym samym potwierdzono dwukrotne użytkowanie cmentarzyska przez ludność kultury łużyckiej. Chronologicznie młodszy pochówek, wielopopielnicowy, wprawdzie poważnie uszkodzony, dostarczył również cennych przedmiotów metalowych, m. in.: dwóch żelaznych sierpów, bransolety z brązu, szpili z łabędzią szyjką.

Cmentarzysko kultury wysockiej na stanowisku 1C w Gródku, pow. hrubieszowski

Anna Hyrchala¹, Barbara Niezabitowska-Wiśniewska², Jacek Szczurowski³

1 – Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, ul. Weteranów 18, 20-038 Lublin, ahyrchala@gmail.com

2 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin

3 – Zakład Antropologii Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, ul. Kozuchowska 5, 51-631 Wrocław

Słowa kluczowe: kultura wysocka, epoka brązu/wczesna epoka żelaza, cmentarzysko, groby szkieletowe, Kotlina Hrubieszowska

W trakcie badań wykopaliskowych na stanowisku 1C w Gródku, pow. hrubieszowski, przeprowadzonych w 2020 r. i ukierunkowanych na określenie południowej granicy cmentarzyska grupy masłomęckiej, odkryto skupisko trzech grobów inhumacyjnych. Zarejestrowano je bezpośrednio pod warstwą oraniny, stąd też zostały częściowo zniszczone przez maszyny rolnicze, a jeden z nich także przez okop z czasów I wojny światowej. Wszystkie znajdowały się na południowym, łagodnym stoku ostańca lessowego, w znacznej odległości od grobów z okresu rzymskiego. Zmarli pochowani zostali w pozycji wyprostowanej na wznak, z głowami skierowanymi w kierunku południowym, co znacznie odbiega od zwyczajów pogrzebowych grupy masłomęckiej. Niestety w żadnym z grobów nie odkryto wyposażenia. Cechy takie jak szkieletowy obrządek pogrzebowy, ułożenie zmarłych z głową na południe, a także data radiowęglowa uzyskana z kości jednego osobnika, pozwalają na łączenie skupiska grobów z kulturą wysocką. Z dużym prawdopodobieństwem podobnie mogą być datowane również groby odkryte w tej strefie stanowiska w latach wcześniejszych, co może wskazywać na istnienie tam cmentarzyska kultury wysockiej, na razie o trudnej do sprecyzowania wielkości. W tym kontekście niezwykle istotnym jest również fakt, że na sąsiednim stanowisku 1B w Gródku, odkryto ciałopalne cmentarzysko kultury łużyckiej. Na obecnym etapie badań można zaryzykować stwierdzenie, że okres funkcjonowania obu cmentarzysk – łużyckiego i wysockiego – przynajmniej częściowo zazębiał się. Ostateczne rozwiązanie tej kwestii wymaga jednak dalszych, szczegółowych badań.

Praktyki konsumpcyjne i obrzędowe wczesnej epoki żelaza. Nekropolia z Domasławia

Anna Józefowska

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, ul. Więzienna 6; 50-118 Wrocław, a.jozefowska78@gmail.com

Słowa kluczowe: okres halszacki, Domasław, funkcja naczyń, analizy GC-MS, analizy izotopowe

Analiza wyposażenia grobowego, jak i praktyk stosowanych na cmentarzysku wczesnej epoki żelaza w Domasławiu pokazuje, że ludność tam grzebana utrzymywała rozległe kontakty z innymi ośrodkami tego okresu na zachodzie i południu Europy. W pochówkach pojawiły się zestawy naczyń odzwierciedlające zwyczaje biesiadne znane z kręgu kultury halszackiej. Zakładamy, że zawierały one różnorodne zestawy do libacji i materialnych ofiar, naczynia do jedzenia i picia, czerpania napojów, przechowywania, obmywania. Wykorzystanie w badaniach archeologicznych metod molekularnych i izotopowych stwarza możliwości identyfikacji pozostałości pożywienia we fragmentach ceramicznych, a tym samym pozwala na analizowanie funkcji i znaczenia odkrytych na nekropoli naczyń, które otrzymały pożądane cechy użytkowe i/lub kultowe. Studia te pogłębiają także nasze rozumienie dawnych praktyk i zwyczajów związanych z jedzeniem i spożywaniem napojów w kontekście przestrzeni sepulkralnej.

Wicina znana i mniej znana. Wyniki badań interdyscyplinarnych cmentarzyska w Wicinie

Dagmara Łaciak¹, Justyna Baron², Radosław Kuźbik³, Michał P. Borowski³, Wojciech Bartz⁴, Henryk Stoksik⁵, Janusz Piontek⁶, Grażyna Liczbińska⁶, Jeannette J. Łucejko⁷, Federica Nardella⁷, Kamil Nowak⁸, Dawid Sych³

1 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-137 Wrocław, dagmara.laciak@uwr.edu.pl

2 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-137 Wrocław

3 – badacz niezależny

4 – Instytut Nauk Geologicznych, Uniwersytet Wrocławski, Pl. Maksy Borna 9, 50-204 Wrocław

5 – Wydział Ceramiki i Szkła, Akademia Sztuk Pięknych we Wrocławiu, Plac Polski 3/4, 50-156 Wrocław

6 – Instytut Biologii i Ewolucji Człowieka, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ul. Uniwersytetu Poznańskiego 6, 61-614 Poznań

7 – Department of Chemistry and Industrial Chemistry of the University of Pisa, Via Giuseppe Moruzzi, 13, 56124 Pisa PI

8 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Szosa Bydgoska 44/48, 87-100 Toruń

Słowa kluczowe: Wicina, cmentarzysko, badania interdyscyplinarne, późna epoka brązu, wczesna epoka żelaza

Osada obronna w Wicinie z wczesnej epoki żelaza, jest obok Biskupina najbardziej znanym stanowiskiem w Polsce. W powszechnej świadomości funkcjonuje jako osada zniszczona przez Scytów, co stanowiło kres egzystencji społeczności na tym terenie. Stanowisko to było punktem centralnym większego mikroregionu osadniczego, w obrębie którego jedno z cmentarzysk zostało poddane badaniom wykopaliskowym w latach 70-tych XX w. Wyniki nie zostały opracowane aż do roku 2016, kiedy to podjęto interdyscyplinarne badania zmierzające do określenia wzorca badawczego w studiach nad ciałopalnymi cmentarzyskami społeczności pól popielnicowych.

Cmentarzysko w Wicinie zostało wybrane ze względu na dogodną sytuację chronologiczną (długi czas użytkowania), powiązania z pobliską osadą, której koniec egzystencji został precyzyjnie określony, dobrze zachowany materiał archeologiczny (około 500 grobów ciałopalnych wyposażonych głównie w ceramikę) i osteologiczny oraz istniejącą połową dokumentację wykopaliskową. Pozwoliło to na nowoczesne opracowanie materiałów z wykorzystaniem metod archeologicznych, antropologicznych, statystycznych, chemicznych, fizycznych, geologicznych co umożliwiło przedstawienie spójnego obrazu biologicznego, kulturowego i społecznego grupy lokalnej.

Badania były prowadzone w ramach projektu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (UMO-2016/23/B/HS3/00450).

Cmentarzysko halsztackie w Świbiu na Górnym Śląsku w świetle nowych badań

Monika Michnik¹, Karol Dziegielewska²

1 – Muzeum w Gliwicach, ul. Dolnych Wałów 8a, 44-100 Gliwice; moniqarcheo@gmail.com

2 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, ul. Gołębia 11, 31-007 Kraków

Słowa kluczowe: okres halsztacki, kultura łużycka, grupa górnośląsko-małopolska, cmentarzyska, kontakty społeczne

Cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza w Świbiu jest jednym z najważniejszych zabytków archeologicznego dziedzictwa Górnego Śląska. Z liczbą ponad 570 pochówków, głównie szkieletowych, a w mniejszości ciałopalnych jamowych i popielnicowych, jest to jedna z największych prehistorycznych nekropoli w regionie. Jej wieloletnie badania prowadzone przez gliwickie muzeum (1961-1992) dostarczyły pokażnej bazy danych źródłowych, których pełne opracowanie jest przedmiotem projektu realizowanego w latach 2021-2022 przez Muzeum w Gliwicach. Jego założenia i niektóre wyniki zostaną zaprezentowane w niniejszym wystąpieniu. Głównym celem projektu jest próba odtworzenia wzorców kultury, sieci kontaktów i warunków życia lokalnej populacji z początków wczesnej epoki żelaza (VIII-VI w. p.n.e.), z okresu znacznie słabiej rozpoznanego w tej części Śląska pod względem organizacji społecznej w porównaniu choćby z czasami późnej epoki brązu, z których pochodzą takie cmentarzyska jak Danków, Przeczyce czy Zbrojewsko.

Nekropola w Świbiu jest z jednej strony typowa dla lokalnej odmiany kręgu łużyckiego, podgrupy gliwicko-częstochowskiej grupy górnośląsko-małopolskiej, z jej takimi cechami jak rzadko spotykany w kręgu kultur pól popielnicowych brytualizm, bogate zestawy wyposażenia ceramicznego, czy specyficzny styl ceramiczny oraz regionalny strój (zwłaszcza kobiecy). Z drugiej jednak wyróżnia się na lokalnym tle liczbą i różnorodnością darów grobowych oraz licznymi importami. Część z nich, np. ceramika malowana, naczynia grafitowane, niektóre typy wyrobów brązowych i żelaznych, odzwierciedla oddziaływanie grupy śląskiej (nazywanej też śląskim wariantem kultury halsztackiej), inne mogą pochodzić bezpośrednio z obszarów wschodniohalsztackich lub północnoitalskich (paciorki szklane), co niewątpliwie wiąże się z lokalizacją nekropolii w pobliżu przebiegu tzw. szlaku bursztynowego z początków wczesnej epoki żelaza. W materiale czytelne są też powiązania z zachodnią Małopolską, dla której obszar Górnego Śląska był w tym czasie strefą pośredniczącą w recepcji wzorców halsztackich.

Wyniki interdyscyplinarnych badań nekropolii w Świbiu nie są możliwe do zaprezentowania podczas pojedynczego referatu, w związku z czym w tym naszym wystąpieniu kładziemy nacisk na kwestie chronologiczne, a wraz z nimi na dynamikę procesu halsztatyizacji Śląska (Świbie na tle najlepiej rozpoznanych nekropolii z tego czasu, takich jak Kietrz czy Domasław) oraz na analizy sieci powiązań społecznych.

Paciorki ze Świbia – nie(d)ocenione źródło do badania kontaktów ludności zamieszkującej obecne ziemie polskie w okresie halsztackim

Tomasz Purowski

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk al. Solidarności 105, 00-140 Warszawa, puro74@tlen.pl

Słowa kluczowe: okres halsztacki, „szlak bursztynowy”, szkło, „szklisty fajans”, bursztyn

Na birtualnym cmentarzysku w Świbiu, pow. gliwicki, datowanym na okres halsztacki, odkryto przedmioty wykonane z różnych surowców i tworzyw: gliny, brązu, żelaza, ołowiu, kości, rogu, kamienia, bursztynu oraz „tworzyw szklistych”. Paciorków bursztynowych znaleziono jedynie siedem (w 5 grobach; 0,9% wszystkich grobów), natomiast wykonanych z „tworzyw szklistych” – ponad 1700 (w 39 obiektach; 7% wszystkich grobów). Jest to najliczniejsza kolekcja tego typu wyrobów z okresu halsztackiego ujawniona na obszarach obecnej Polski. Omawiany zbiór zabytków jest urozmaicony; składają się na niego przedmioty o różnej formie osnowy i dekoracji, wykonane zarówno z „właściwego szkła”, jak i ze „szklistego fajansu”. Niektóre okazy (jak paciorek „w formie gwiazdy”) są znaleziskami unikatowymi, bardzo rzadko spotykanymi w Europie. Biżuteria datowana na HaC-HaD1, wykonana ze „szklistego fajansu”, spotykana jest na obszarach obecnej Polski na ograniczonym terenie: w Wielkopolsce, na Śląsku i przylegającej części zachodniej Małopolski. Wykonano ją prawdopodobnie w Italii i na terenach byłej Jugosławii, a następnie sprowadzono tzw. bursztynowym szlakiem. Najpewniej tą samą trasą trafiły na obszary współczesnej Polski rzadsze w HaC-HaD1 paciorki szklane. Tworzywo, z które zostały uformowane („szkło właściwe”) wytopiono jednak nie w Europie (jak „szklisty fajans”), ale na obszarach wschodniośroziemnomorskich.

Łatwiejsza statystyka jest możliwa

Kamil Filipek¹, Jakub Kuna², Mateusz Zawadzki², Marcin Maciejewski³

1 – Instytut Socjologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin; Ośrodek Badania Zasobów Cyfrowych i Systemów Inteligentnych, ECOTECH COMPLEX, ul. Głęboka 39, 20-612 Lublin, kfilipek@umcs.pl

2 – Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Aleja Kraśnicka 2cd, 20-718 Lublin; Ośrodek Badania Zasobów Cyfrowych i Systemów Inteligentnych, ECOTECH COMPLEX, ul. Głęboka 39, 20-612 Lublin

3 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin; Ośrodek Badania Zasobów Cyfrowych i Systemów Inteligentnych, ECOTECH COMPLEX, ul. Głęboka 39, 20-612 Lublin

Słowa kluczowe: analizy sieci społecznych, GIS, cmentarzyska, cloud computing

Zwolennicy stosowania metod statystycznych w archeologii od dekad próbują przekonać środowisko badaczy o ich skuteczności i użyteczności. Zbiory danych, z którymi pracujemy, są nie tylko coraz większe, ale również coraz bardziej zróżnicowane. Poza informacjami stricte archeologicznymi, znajduje się tam wyniki analiz wykonywanych przez specjalistów z innych dyscyplin. Otwartym pozostaje pytanie, czy spowodowało to, że dostępne analizy ułatwiające integrację i analizę tak dużych zbiorów danych są powszechnie wykorzystywane?

W naszej opinii narzędzia statystyczne nie są wykorzystywane na tyle, na ile pozwala ich potencjał. Częstym problemem jest bariera technologiczna i finansowa, z jednej strony istnieją komercyjne pakiety statystyczne, lecz są niekiedy zbyt kosztowane albo zbyt skomplikowane. Oprogramowanie tworzone na zasadach wolnego dostępu często jest mało intuicyjne i wymaga specjalistycznej wiedzy i praktyki. Języki programowania, coraz powszechniej stosowane w różnych dyscyplinach (np.: R, Python) wymagają od badacza zaangażowania czasu, aby je poznać i rozwinąć umiejętności ich efektywnego wykorzystania.

Niewątpliwą zaletą stosowania aparatu statystycznego i gromadzenia zbiorów danych w formach tabelarycznych jest możliwość szybkiego generowania wizualizacji w postaci graficznej (wykresy, diagramy) i kartograficznej (mapy i inne wizualizacje analityczne np. blokdiagramy, modele powierzchni). Ogarnięcie umysłem setek lub tysięcy jednostkowych pozycji opisu tekstowego jest bardzo żmudne i obarczone ryzykiem błędu. Wizualizacje graficzne i przestrzenne zapewniają łatwość ustalenia głównych prawidłowości i dostrzeżenia anomalii analizowanych fenomenów.

Kolejną kwestią mającą niebagatelne znaczenie w praktyce badawczej jest różnorodność formatów danych - często ograniczonych do jednego producenta urządzeń pomiarowych i jednego dedykowanego oprogramowania umożliwiającego ich przetwarzanie. Coraz bardziej popularną praktyką na świecie jest publikacja surowych danych badawczych, mająca na celu zapewnienie innym specjalistom możliwości weryfikacji osiągniętych wyników, ich ponownej interpretacji lub powtórzenia eksperymentu. W tym celu niezbędne jest stosowanie jednorodnych standardów wymiany danych i metadanych, zapewniających interoperacyjność zbiorów.

Wychodząc naprzeciw zdiagnozowanym trudnościom i oczekiwaniom, chcielibyśmy podjąć próbę opracowania rozwiązania, które pozwalałoby wykonywać analizy statystyczne bez tzw. „progu wejścia” a równocześnie byłoby to rozwiązanie darmowe i dostępne online. Prezentowany referat będzie zatem bardziej zaproszeniem do współpracy niż wynikiem badań. Jednocześnie zależy nam na upowszechnianiu i rozwijaniu nowych rozwiązań powstających m.in. dla archeologów w ramach prac Ośrodka Badania Zasobów Cyfrowych i Systemów Inteligentnych.

Ośrodek Badania Zasobów Cyfrowych i Systemów Inteligentnych powstaje w oparciu o infrastrukturę badawczą tworzoną w ramach projektu : *Cyfrowa infrastruktura badawcza dla humanistyki i nauk o sztuce DARIAH-PL* (Umowa o dofinansowanie Nr POIR.04.02.00-00-D006/20-00).

Krzemieniarstwo późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na terenach południowo – zachodniej Polski

Aleksandra Hryniewicz-Bogenryter

badaczka niezależna, olahryniewicz@gmail.com

Słowa kluczowe: krzemieniarstwo, epoka brązu, epoka żelaza

Jeszcze do niedawna fakt użytkowania przez społeczeństwa epok metali narzędzi krzemiennych był dość kontrowersyjny i często pomijany. W ostatnich latach coraz więcej badaczy pochyła się jednak nad tym zagadnieniem. Obecnie rzeczą coraz bardziej oczywistą zdaje się fakt, iż proces rozpowszechniania narzędzi brązowych był długotrwały, a wyroby krzemienne nie zostały w sposób nagły zastąpione przedmiotami metalowymi.

W moim wystąpieniu chciałabym szerzej poruszyć tą kwestię bazując na swojej pracy magisterskiej z 2021 roku, której treść opiera się głównie na wynikach analiz materiałów zabytkowych z cmentarzyska kultury łużyckiej w Miłosławicach i wielokulturowej osady w Ruszowicach. Szczególną uwagę chciałabym poświęcić kwestii porównania obydwu kontekstów, a także omówieniu analizy traseologicznej wybranych narzędzi krzemiennych.

Garnek garnkowi nierówny? Zachodniokarpacka ceramika kuchenna we wczesnej epoce żelaza jako przedmiot analiz stylistycznych i funkcjonalnych

Joanna A. Markiewicz

Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, ul. Gołębia 11, 31-007 Kraków, joa.mark@gmail.com

Słowa kluczowe: analiza funkcjonalna, analiza stylistyczna, ceramika kuchenna, Karpaty Zachodnie

Naczynia kuchenne w archeologii Karpat Zachodnich wczesnej epoki żelaza stanowią jedną z najliczniejszych kategorii źródeł. Odkrywane na stanowiskach osadowych fragmenty garnków zdobionych plastyczne czy tzw. talerzy-placków są stosunkowo łatwo rozpoznawalnym i zarazem niemal nieodłącznym elementem zespołów ceramicznych. Jednocześnie przydatność tych naczyń w precyzyjniejszych ustaleniach chronologicznych jest znacznie ograniczona, podobnie jak ich wartość w zakresie rozważań nad tożsamością kulturową i powiązaniem międzykulturowymi. Choć wnioski wysnuwane z analizy tych zabytków mają zwykle ogólny charakter, to jednak w przypadku strefy zachodniokarpackiej istnieją pewne rozbieżności w datowaniu i interpretacji tych znalezisk po polskiej i słowackiej stronie granicy. Fakt ten, w obliczu skromnych inwentarzy, niewielkiej liczby dobrych datowników i lokalnej specyfiki, może przyczyniać się do fałszywego „spłaszczania” obrazu kulturowego tej strefy lub – przeciwnie – do pogłębiania pozornych granic kulturowych.

W niniejszym referacie zostanie przedstawiona próba odpowiedzi na pytanie o istnienie zróżnicowania chronologiczno-stylistycznego ceramiki kuchennej na terenie Karpat Zachodnich we wczesnej epoce żelaza. Na podstawie przeglądu wiodących form naczyń na terenach ościennych zdefiniowano kilka głównych nurtów stylistycznych, znajdujących odzwierciedlenie w materiałach zachodniokarpackich. Dzięki analizom statystycznym inwentarzy ceramicznych z kilkudziesięciu stanowisk możliwe jest wskazanie głównych tendencji w zakresie zmienności omawianych zabytków w przestrzeni i czasie. Obserwacje te stanowią punkt wyjścia do rozważań na temat funkcjonalnych i społeczno-kulturowych źródeł owej zmienności. Rozpatrzone zostaną zagadnienia roli cech morfometrycznych naczyń w kontekście użytkowym, a także możliwości odniesienia tej kategorii ceramiki do teorii migracyjnych.

Przedmioty z kości i poroża ze stanowisk kultur pól popielnicowych. Metody i perspektywy badawcze

Justyna Baron¹, Marcin Diakowski²

1 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-139 Wrocław, justyna.baron@uwr.edu.pl

2 – Archeoreplica, ul. Oławska 7, 55-200 Stary Górnik

Słowa kluczowe: kość, poroże, traseologia, osady, cmentarzyska

Przedmioty wykonane z tzw. twardych surowców pochodzenia zwierzęcego (kość, poroże, róg, zęby, muszle) zachowują się na stanowiskach pradziejowych wyłącznie w wyjątkowo sprzyjających warunkach środowiskowych. Są to nie tylko osady ulokowane na terenach podmokłych ale także (znacznie rzadziej, ale jednak) groby. Zabytki z kości i poroża stanowiły wyposażenie grobów popielnicowych i szkieletowych i, co ciekawe, dość często były spalane wraz ze zmarłym. Nie są one zazwyczaj dla archeologów specjalnie atrakcyjne, przede wszystkim ze względu na niską przydatność w studiach chronologicznych, badaniach kontaktów dalekosiężnych itp. Nie tworzą także dużych serii pozwalających na porządkowanie ich metodą typologiczną. Rzadko są zdobione, jednym słowem – nieładne. Naszym zdaniem jednak, wyniki badań zwłaszcza z wykorzystaniem metody traseologicznej niezwykle wzbogacają wiedzę na temat sposobów korzystania z różnych rodzajów surowców. Co ważne, dotyczy to czasu, gdy powszechnie dostępne były narzędzia metalowe. Dotyczy to nie tylko samych przedmiotów z kości i poroża, ale także krzemieni, których użycie jest rejestrowane na zabytkach datowanych co najmniej do początków epoki żelaza. Przez ostatnie kilka lat przebadaliśmy kilkadziesiąt zabytków z kości, poroża, zębów i rogu i w swoim wystąpieniu chcemy przedstawić główne problemy i perspektywy dalszych badań.

Badania były prowadzone w ramach projektu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (UMO-2016/23/B/HS3/00450).

Stylistyka przedmiotów metalowych w czasach pól popielnicowych – formy, geneza, znaczenie

Tomasz Gralak

Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-139 Wrocław, tomasz.gralak@uwr.edu.pl

Słowa kluczowe: przedmioty metalowe, styl, komunikacja wizualna

Przedmioty metalowe od III do V okresu epoki brązu były wykonywane zgodnie ze stylistyką (manierą) powstałą w II okresie EB. Wytwórczość ma charakter ponadregionalny – wydaje się, że inspiracje napływały głównie z obszarów Kotliny Karpackiej i dorzecza Dunaju. Dostęp do występujących tam złóż surowca powodował, że były to regiony wiodące w wytwórczości brązowniczej. Oczywiście pomiędzy poszczególnymi rejonami czytelne były różnice typologiczne. Generalnie jednak szerokie obszary Europy środkowej można potraktować jako jedną prowincję kulturową. Stosowano cztery podstawowe paradygmaty, przy pomocy których budowano ornamentykę i całe przedmioty:

I – motywy kół, często dzielonych lub multiplikowanych,

II – wyobrażenia ruchu rotacyjnego,

III – pionowe elementy,

IV – kule i półkule.

Przez ten stosunkowo długi okres stylistyka wyrobów metalowych podlegała powolnym przemianom. Pojawiały się nowe motywy, rozwiązania konstrukcyjne i rodzaje przedmiotów. W porównaniu do II okresu EB przedmioty metalowe wydają się być mniej masywne. Powszechniej stosowano także multiplikacje powtarzalnych elementów. W III EB jest to widoczne poprzez powielanie pierścieni na trzpieniach szpil. W IV i V poprzez konstruowanie przedmiotów z wielokrotnie powtarzanych spiral. W IV okresie EB rozpoczyna się proces przełamania tabu na przedstawienia figuralne. Stanowią je wielokrotnie powtarzane schematyczne i skonwencjonalizowane wyobrażenia określonych wytworów: łodzi i wozu. Następnie pojawiają się przedstawienia ptaków.

Technologia wytwarzania bransolet pseudospiralnych w świetle badań eksperymentalnych

Albin Sokół¹, Marcin Maciejewski²

1 – Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Biskupin 3, 88-410, albin.sokol@gmail.com

2 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin

Słowa kluczowe: archeologia doświadczalna, archaeology of skill, archeometalurgia, Pomorze, późna epoka brązu i wczesna epoka żelaza

Bransolety pseudospiralne są kategorią zabytków datowanych na koniec epoki brązu i początku epoki żelaza, występują w zespołach łączonych z łużyckimi polami popielnicowymi, głównie na Pomorzu. Swą formą nawiązują do okazów wykonanych z drutu zwiniętego spiralnie. Przedmioty, które mogły być podobnie wytwarzane – różniące się stylistycznie – znane są również z innych regionów. Być może podobieństwo do artefaktów wykonanych z drutu przyczyniło się do pojawiających się w literaturze głosów, że podczas ich produkcji wykorzystywany był zabieg zgrzewania.

Celem wystąpienia jest próba wyjaśnienia procesu powstawania tytułowych bransolet. Do odtworzenia łańcucha operacji posłużył eksperyment archeologiczny mający za zadanie wypracowanie bazy referencyjnej dystynktywnych śladów ułatwiających interpretowanie zabiegów technologicznych stosowanych przy produkcji omawianych kategorii zabytków. W szerszej perspektywie rzucający dodatkowe światło na obraz pradziejowej metaloplastyki w dobie funkcjonowania społeczności łączonych z kręgiem pól popielnicowych.

Ozdoby metalowe mogły pełnić w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza wiele funkcji: między innymi zaspokojenie potrzeb estetycznych, identyfikacja grupowa, manifestacja pozycji społecznej. Są one trudniejsze do poznania niż w przypadku innych przedmiotów metalowych (np. broni i narzędzi). Odtworzenie aspektów technologicznych dla pojedynczych artefaktów rzuca światło na zagadnienia związane z organizacją produkcji metalurgicznej (regionalizacja technologii, jej rozpowszechnianie i procesy uczenia się, inspiracje stylistyczne), te zaś wpisują się w model kulturowy i zwracają uwagę na asumpt do próby zrozumienia znaczenia i funkcji ozdób metalowych.

Czego jeszcze możemy się dowiedzieć badając groby metalurgów?

Kamil Nowak¹, Kent Fowler², Zofia Stos-Gale³

1 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Szosa Bydgoska 44/48, 87-100 Toruń, akinakesy@gmail.com

2 – Anthropology, Faculty of Arts, University of Manitoba, 432 Fletcher Argue Building, 15 Chancellor Circle, Winnipeg, MB R3T 2N2 Canada

3 – Department of Historical Studies, University of Gothenburg, Renströmsgatan 6, 412 55 Göteborg

Słowa kluczowe: cmentarzyska, groby metalurgów, odciski palców, proveniencja metalu

Odkrywanie tzw. grobów metalurgów datowanych na okres funkcjonowania pól popielnicowych jest zjawiskiem stosunkowo rzadkim. Fenomen był już opisywany wielokrotnie w sposób „tradycyjny” w literaturze przedmiotu, w ostatnim jednak czasie dostrzegalne jest odejście od sztywnej charakterystyki wyposażenia grobu oraz, w nielicznych przypadkach, prezentacji wyników antropologicznych. Coraz częściej uwagę poświęca się dodatkowym aspektom związanym z kwestiami technologicznymi dotyczącymi narzędzi odlewniczych czy pozycji społecznej osoby pochowanej w grobie wyposażonym w charakterystyczne przedmioty.

Podczas prezentacji omówione zostaną zagadnienia fenomenu występowania grobów metalurgów na terenie łużyckich pól popielnicowych. Szczególna uwaga zostanie poświęcona nowym możliwościom określania płci i wieku osób zaangażowanych w produkcję narzędzi odlewniczych na podstawie badań odcisków palców. Omówione zostaną również kwestie pochodzenia surowca używanego w formach odlewniczych odkrywanych w grobach.

Badania zostały przeprowadzone w ramach projektu Sonatina Narodowego Centrum Nauki (UMO-2021/40/C/HS3/00097).

Złoty skarb z Ebreichsdorf (Austria) w świetle interregionalnych kontaktów w epoce brązu

Michał J. Sip

Novetus GmbH, Waldgasse 2, 7562 Zahling, Austria, sip.michal@gmail.com

Słowa kluczowe: Złoty skarb, Ebreichsdorf, Austria

Złoty skarb w miejscowości Ebreichsdorf jest drugim tego typu znaleziskiem na wschód od Alp. Forma, jak i zdobnictwo występujące na złotej misie, pozwala na powiązanie go z tzw. nordyjską epoką brązu. Większość znalezisk tego typu pochodzi z południowej Skandynawii lub północnych Niemiec. Na przedmiotowej misie przedstawiono tarczę słoneczną z 11 promieniami. Oprócz misy natrafiono na dwie bransolety w postaci zwojów podwójnego, częściowo tordowanego złotego drutu oraz dwie amorficzne konkretacje złotego drutu oraz złotych nici. Są to prawdopodobnie pozostałości po materiale organicznym (skóra owcy/kozy lub przedmiot wykonany z lnu, konopii?) przeszywanego na krawędziach złotą nicią.

Chronologicznie skarb ten należy wiązać z późną epoką brązu. Jest to pierwsze tego typu znalezisko z terenu dzisiejszej Austrii.

Późnobrzązowe znaleziska gromadne przedmiotów metalowych na Pomorzu. Konceptualizacja zjawiska deponowania dóbr na przykładzie skarbów z Kalisk, pow. szczecinecki, woj. zachodniopomorskie

Maciej Kaczmarek¹, Grzegorz Szczurek²

1 – Wydział Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, maciej.p.kaczmarek@gmail.com

2 – Wydział Pedagogiczno-Artystyczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Słowa kluczowe: Pomorze; skarby; późna epoka brązu; konceptualizacja

Znaleziska gromadne przedmiotów metalowych stanowią trwały element krajobrazu kulturowego Pomorza w epoce brązu (szczególnie późnej) oraz we wczesnej epoce żelaza. Zjawisko składania w ziemi i zbiornikach wodnych zespołów wyrobów z brązu nastaje z początkiem III tys. p.n.e., przede wszystkim na Pomorzu Zachodnim i stopniowo rozszerza się ku wschodowi regionu, największą frekwencję osiągając u schyłku epoki brązu (V EB), kiedy wyraźnej intensyfikacji ulega również obecność przedmiotów związanych z nordyjskim ośrodkiem metalurgicznym.

Dwa skarby odkryte w 2017 roku we wsi Kaliska koło Białego Boru, w powiecie szczecineckim, o niezwykle bogatych inwentarzach, dają sposobność do omówienia prób konceptualizacji zjawiska deponowania brązów na Pomorzu, w tym określenia charakteru składanych przedmiotów z perspektywy funkcjonalnej, genetycznej (oddziaływanie kręgu nordyjskiego, strefy osad palowych), a także kontekstualnej, odnoszącej się do lokalnych uwarunkowań osadniczych.

Skarb wyrobów metalowych z Cierpic koło Torunia (750-500 BC). Wstępne wyniki badań archeologicznych i metaloznawczych

Jacek Gackowski¹, Łukasz Kowalski², Anna Rembisz-Lubiejewska³, Aldona Garbacz-Klempka⁴, Dariusz Kamiński⁵, Andrzej Podgórski⁶, Mateusz Sosnowski⁷

1 - Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ul. Szosa Bydgoska 44/48, 87-100 Toruń, jacek.gackowski@umk.pl

2 – badacz niezależny

3 – Dział Badań Podwodnych Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku, Ołowianka 9- 13, 80-751 Gdańsk

4 – Centrum Badań Nawarstwien Historycznych Akademii Górniczo-Hutniczej im. S. Staszica w Krakowie, ul. Reymonta 23, 30-059 Kraków

5 – Instytut Biologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń

6 – Katedra Konserwacji-Restauracji Architektury i Rzeźby Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ul. Sienkiewicza 30132, 87-100 Toruń

7 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ul. Szosa Bydgoska 44/48, 87-100 Toruń

Słowa kluczowe: Skarb wyrobów metalowych; kultura łużycka; epoka brązu

Skarb wielu wyrobów metalowych, głównie elementów końskiej uprzęży, został znaleziony w Cierpicach koło Torunia w 2020 roku podczas amatorskich penetracji nadwiślańskich lasów. Prospekcję, za zgodą władz konserwatorskich, prowadziła grupa historyczno-eksploracyjna "Weles". Część zabytkowych przedmiotów wydobyli wymienieni poszukiwacze, ale bardzo szybko fakt odkrycia zgłosili archeologom. Ci ostatni przeprowadzili profesjonalną eksplorację znaleziska. Nagromadzone przedmioty z brązu to pobocznicze, falery, brząkadła oraz blaszane i druciane okucia końskiego ogłowia i wodzy. Zestaw ten uzupełnia jedna siekierka tulejkowata z uszkiem. Łącznie z ziemnej jamy wydobyto blisko 160 przedmiotów, złożonych w jakimś organicznym pojemniku (prawdopodobnie skórzanym) i w takim pakiecie ukryto je w płytkiej jamie ziemnej. Wspomniane artefakty, zanim trafiły do skórzanego (?) worka, owinięto liśćmi roślin trawiastych i łopianu. Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych wskazują, że końska uprzęż mogła pochodzić z kręgu kultur nordyjskich późnej epoki brązu, być może trafiła nad Wisłę z obszaru Pomorza, z tamtejszych warsztatów brązowniczych, w których wykonywano metalowe przedmioty o północnej stylistyce. Analogie dla niektórych elementów końskiego ogłowia (w szczególności dla ozdobnych tarczek tzw. falery) można też wskazać w środowiskach naddunajskich, co jest kolejną dobrą ilustracją kulturowo-wymiennych powiązań południa i północy Europy w młodszej i późnej epoce brązu. W zestawie przeprowadzonych analiz wspierających dociekania archeologiczne, uwagę zwracają wyniki badań paleobotanicznych (wspomniane wyżej identyfikacje roślinne) oraz konserwatorskich (identyfikacja pozostałości skór zwierzęcych z których wykonano rzemienie końskiego ogłowia).

Skarb z Cierpic poddano badaniom metaloznawczym. Zabytki były analizowane pod kątem surowca, struktury i techniki wykonania z zastosowaniem technik nieniszczących (OM) lub mikroniszczących (ED XRF). Wyniki analiz składu chemicznego wskazują, że do produkcji zabytków z Cierpic wykorzystano klasyczny brąz cynowy (Sn=10-15%) bazujący na rudach typu Fahlerz z zauważalnym udziałem antymonu. Analizowane przedmioty nie odbiegają pod względem surowcowym od innych wytworów brązowych użytkowanych przez lokalne wspólnoty kultury łużyckiej w początkach epoki żelaza na obszarze północnej Polski. Pod względem technologicznym omawiane zabytki były odlewane i kształtowane plastycznie z wykorzystaniem techniki kucia na zimno i gorąco. Szczególnie interesujące obserwacje technologiczne dotyczą kompletu pobocznic, który odlano w trwałej lub półtrwałej formie wieloczęściowej z trzema rdzeniami. Na niektórych zabytkach zachowały się wady odlewnicze oraz ślady wskazujące na ich obróbkę i użytkowanie w pradziejach. Uzyskane wyniki pozwalają zakładać, że metalowe elementy uprzęży końskiej z Cierpic zostały wykonane w tej samej pracowni odlewniczej.

Metal i kamień – depozyty przedmiotów metalowych związane z konstrukcjami kamiennymi. Zarys problematyki i metodyki projektu

Marcin Maciejewski

Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin, marcin.maciejewski@umcs.pl

Słowa kluczowe: późna epoka brązu i wczesna epoka żelaza, kontekstualizacja skarbów, interpretacja zwyczaju masowego deponowania dóbr

Badania prowadzone w Rosku nad Notecią na początku XXI wieku ujawniły konstrukcję kamiennie-ziemną związaną z jednym z najbardziej spektakularnych późnobrązowych skarbów z Polski. Dało to asumpt do wskazania, że miejsca deponowania przedmiotów metalowych w czasach pól popielnicowych nie tylko były znane ale wręcz ostentacyjnie oznaczane. Późniejsze badania dały podstawę aby stwierdzić, że miejsca deponowania przedmiotów metalowych były częścią krajobrazu kulturowego i często lokowano je w konkretnych strefach – na granicach ekumen, czasami w miejscach związanych ze szlakami, w niektórych przypadkach w wymiarze mikroregionalnym, w innych międzyregionalnym.

Analiza informacji na temat różnych skarbów, w tym również kwerendy archiwalne, wskazały, że „monumentalna” konstrukcja kamiennie-ziemna z Roska niekoniecznie musi być unikatem. W podobny sposób mogły być również złożone skarby z Kaliszanek i Stołężyna z północnej Wielkopolski oraz Gogolewa z południowej części tego regionu.

Prezentowany projekt zakłada szereg działań mających na celu poszukiwanie skarbów związanych z kamiennie-ziemnymi konstrukcjami oraz poszerzenie wiedzy na temat takich znalezisk. Dzięki temu możliwe będzie lepsze zrozumienie fenomenu masowego deponowania przedmiotów metalowych w późnej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza.

Badania realizowane są w ramach projektu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki: *Biografie skarbów. Wieloaspektowa analiza zespołów przedmiotów metalowych związanych z monumentalnymi konstrukcjami. Studium przypadków z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza* (UMO-2021/41/B/HS3/00038).

Od atomu do regionu – interdyscyplinarne studia nad skarbami z okolic Sanoka

Piotr N. Kotowicz¹, Wojciech Blajer², Marcin Maciejewski³, Tomasz Bochnak⁴, Katarzyna Cywa⁵, Aldona Garbacz-Klempka⁶, Gabriela Glinianowicz⁷, Piotr Jurecki⁸, Piotr Kuropka⁹, Jeannette J. Łucejko¹⁰, Aldona Mueller-Bieniek¹¹, Kamil Nowak¹², Marcin M. Przybyła¹³, Erika Ribechini¹⁰, Katarzyna Skowron¹⁴

1 – Muzeum Historyczne w Sanoku, ul. Zamkowa 2, 38-500 Sanok, p_kotowicz@o2.pl

2 – Instytut Archeologii Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 11, 31-007 Kraków

3 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin

4 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów

5 – Instytut Botaniki im. W. Szafera Polskiej Akademii Nauk, ul. Lubicz 46, 31-512, Kraków

6 – Centrum Badań Nawarstwien Historycznych Akademii Górniczo-Hutniczej im. S. Staszica w Krakowie, ul. Reymonta 23, 30-059 Kraków

7 – Muzeum Historyczne w Sanoku, ul. Zamkowa 2, 38-500 Sanok

8 – badacz niezależny

9 – Katedra Biostruktury i Fizjologii Zwierząt Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, ul. Norwida 31, 50-375 Wrocław

10 – Department of Chemistry and Industrial Chemistry of the University of Pisa, Via Giuseppe Moruzzi, 13, 56124 Pisa PI

11 – Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

12 – Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ul. Szosa Bydgoska 44/48, 87-100 Toruń

13 – Dolmen Marcin Przybyła, Michał Podsiadło s.c., Plac Serkowskiego 8/3, 30-512 Kraków

14 – Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Rynek Główny 35, 31-011 Kraków

Słowa kluczowe: kontekstualizacja skarbów, późna epoka brązu i wczesna epoka żelaza, Karpaty Zachodnie

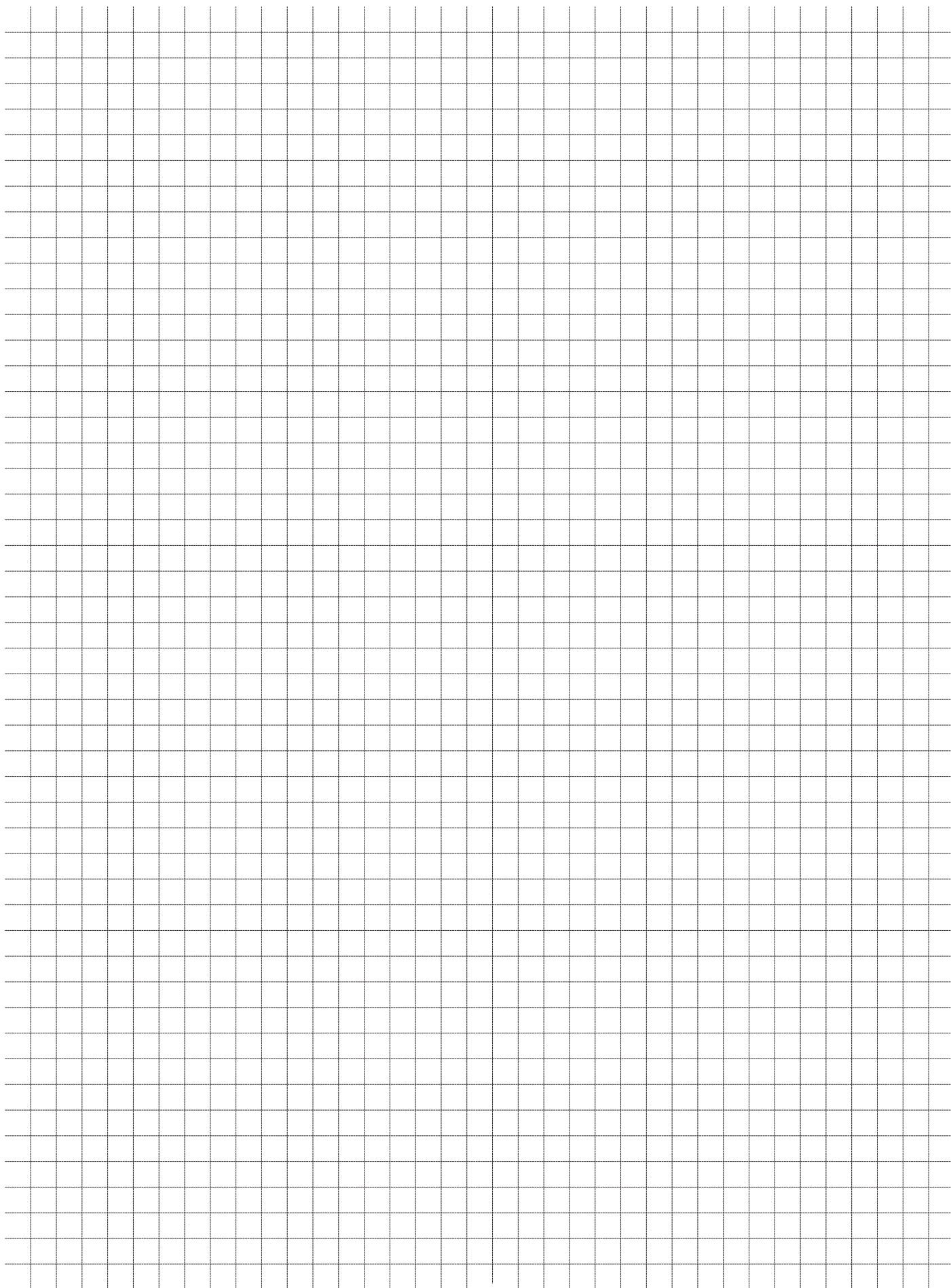
Ostatnie lata obfitują w nowe odkrycia pradziejowych przedmiotów metalowych, również ich zespołów. Część z nich pochodzi z legalnych poszukiwań, w wielu przypadkach źródło pochodzenia jest problematyczne. Dylematem, przed którym staje wielu archeologów jest pytanie, co zrobić z takimi znaleziskami. Jedną z możliwych odpowiedzi jest: „wycisnąć” z nich tyle informacji naukowych ile z użyciem dostępnych metod możemy. Przykładem tego rodzaju sytuacji są skarby odkryte w ostatnich latach w okolicach Sanoka i badane dzięki dofinansowaniu MKDNIŚ.

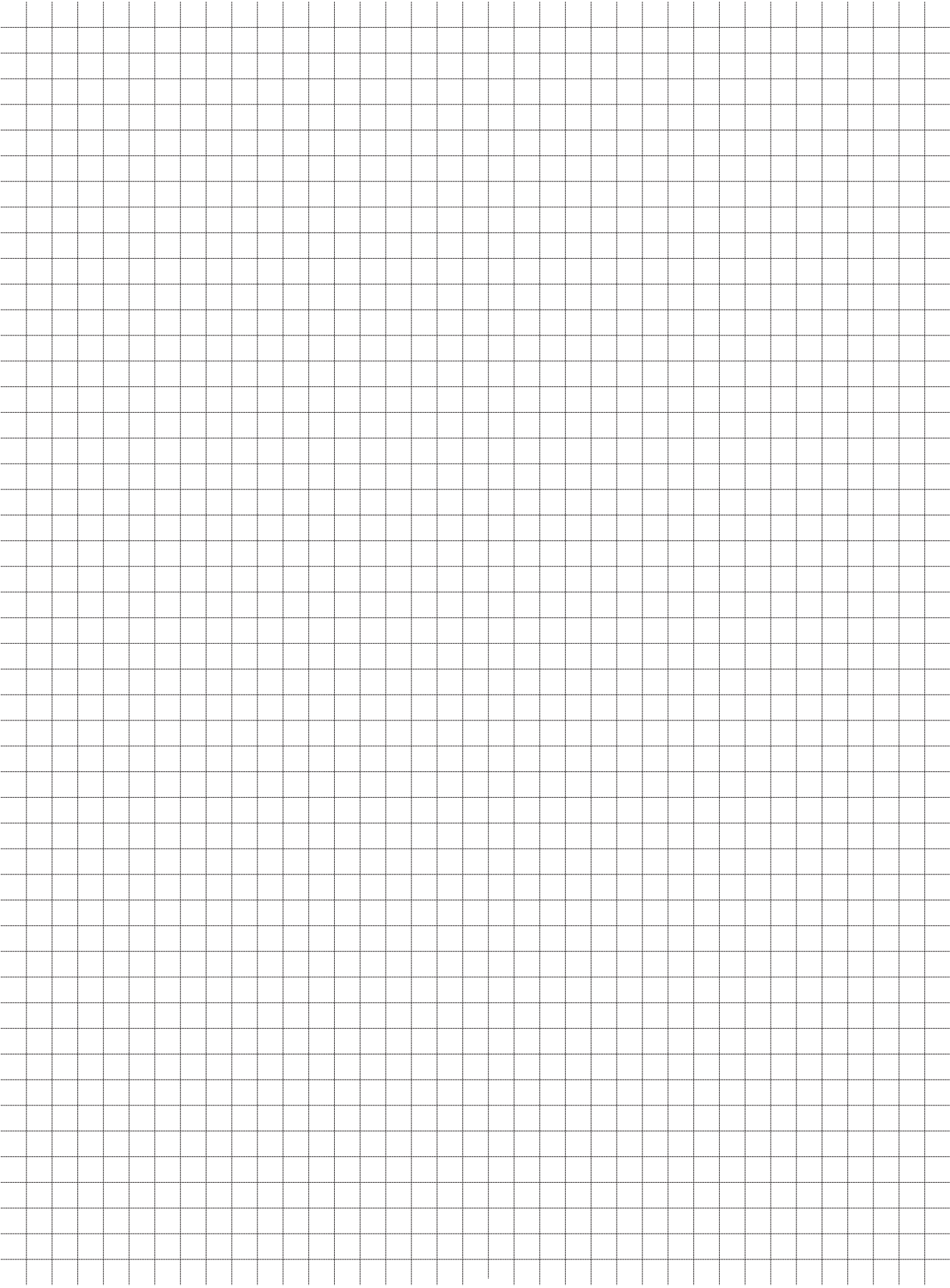
Prezentowany referat jest podsumowaniem projektu mającego na celu interdyscyplinarne opracowanie pięciu skarbów datowanych na późną epokę brązu i wczesną epokę żelaza. Najstarsze znalezisko należy datować na HaA1, najmłodsze na początki okresu lateńskiego. Stanowią one swoisty profil pokazujący praktyki masowego deponowania przedmiotów metalowych w specyficznej strefie karpackiej, strefie pogranicza i kontaktu.

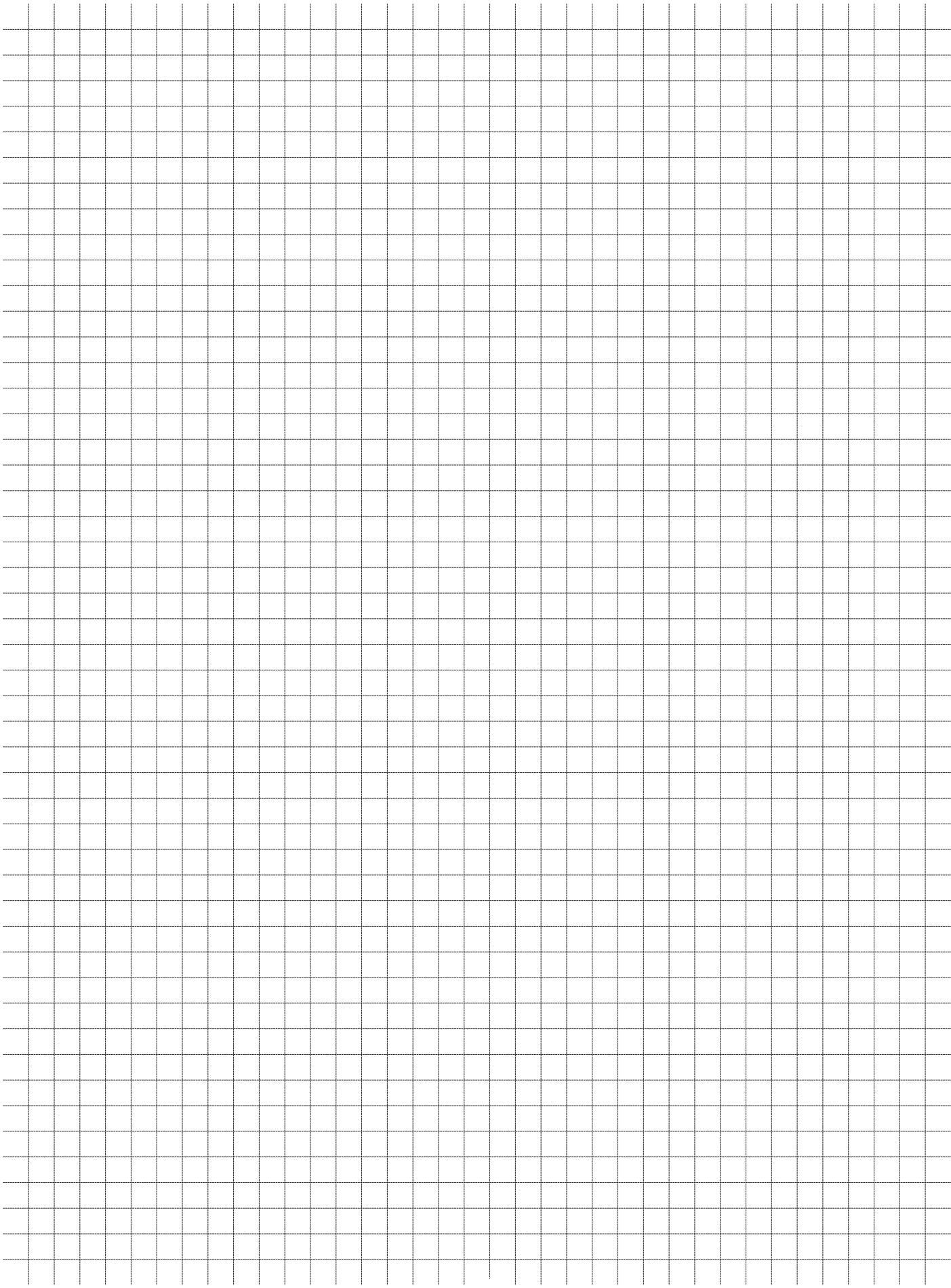
Artefakty i co ważne ekofakty poddano różnym analizom (analizy typologiczne uzupełnione pomiarami radiowęglowymi, badania archeometalurgiczne, badania śladów na przedmiotach ze stopów miedzi, analizy chromatograficzne fragmentów naczynia glinianego, prospekcja magnetyczna, studia osadnicze, określenia gatunkowe w przypadku źródeł organicznych) pozwalających na poznanie kontekstu złożenia przedmiotów metalowych.

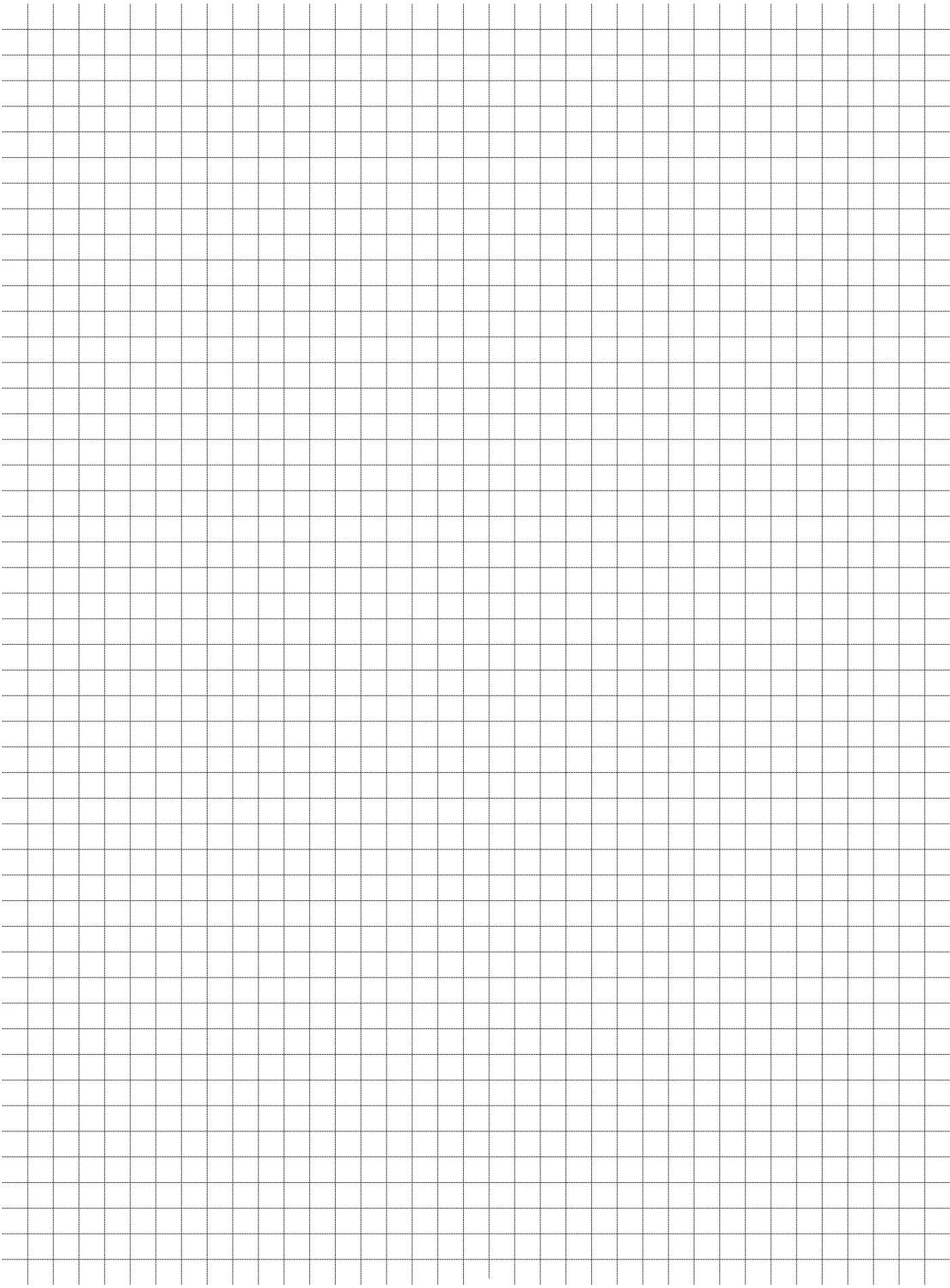
Badania realizowane są przez Muzeum Historyczne w Sanoku w ramach projektu *Interdyscyplinarne studium skarbów przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z okolic Sanoka*. Dofinansowanego przez MKDNIŚ w programie Ochrona Zabytków Archeologicznych (MKDNIŚ 05579/21).

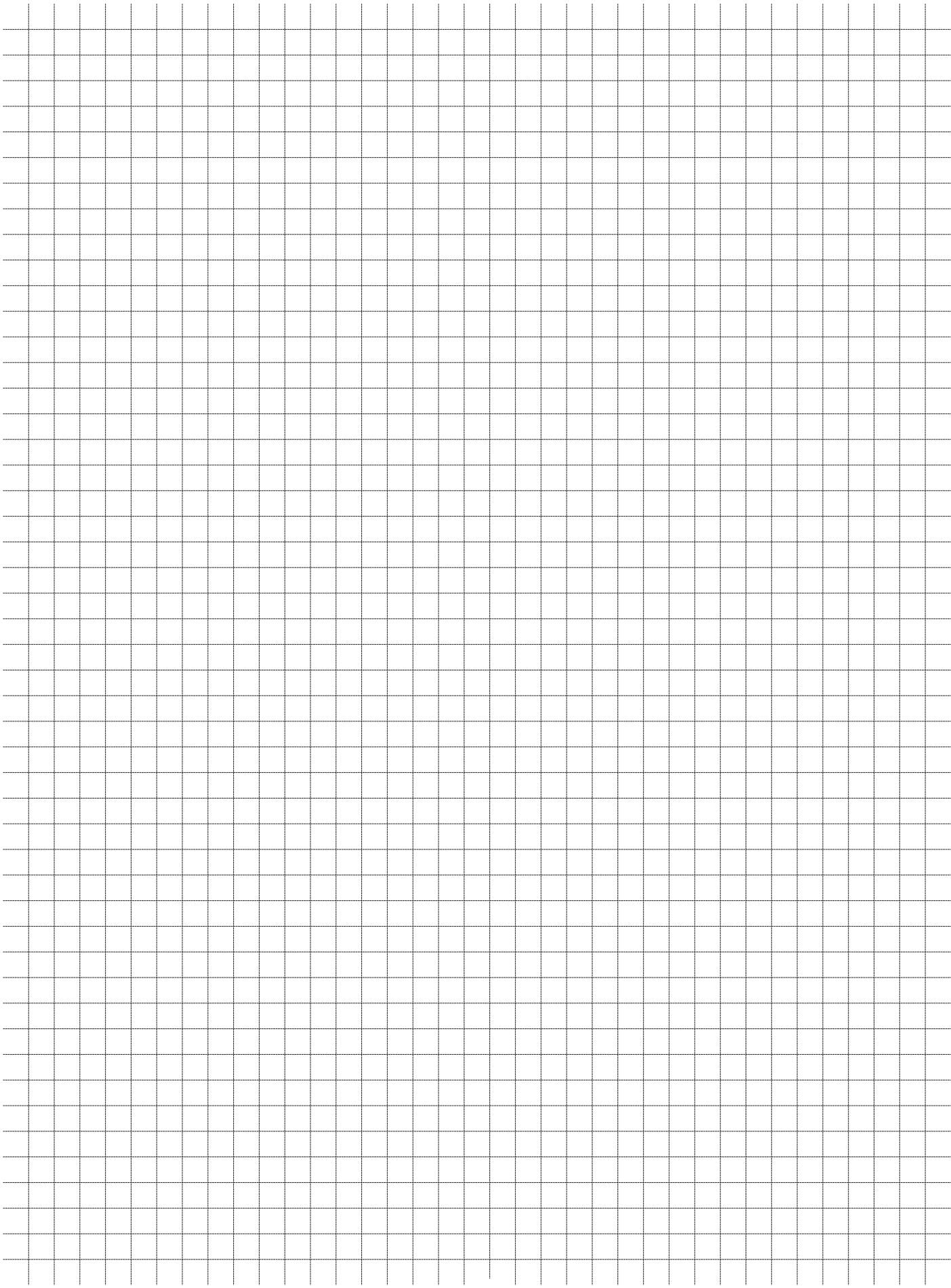
Notatki

ORGANIZATORZY KONFERENCJI

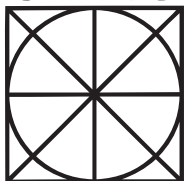
UMCS
INSTYTUT ARCHEOLOGII

PARTNERZY KONFERENCJI

EVIDENT

UMCS

WYDAWNICTWO

ISBN 978-83-227-9616-0

9 788322 796160